

MediaOnderzoek & -Advies

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

Rapport / Vertrouwelijk

Datum / 2 april 2010

Status / Definitief

Van / Paul Hek

Ons kenmerk / PH/0911/114

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
Vraagstelling en opzet.....	5
Affiniteit met boeddhisme.....	5
Spirituele en religieuze beleving	8
Boeddhisme in Nederland	11
Religie en levensbeschouwelijke stromingen in de media	13
1 Inleiding.....	17
1.1 Opzet en methode	17
1.2 Onderzoeksverantwoording.....	17
1.3 Rapportage.....	20
2 Boeddhisme: Inspiratie en richting	22
2.1 Onderzoek naar religie in Nederland	22
2.2 Boeddhisme in Nederland	22
2.3 Resultaat huidige onderzoek	23
2.4 Achtergrondkenmerken van mensen met affiniteit met boeddhisme	25
3 Spirituele en religieuze beleving	31
3.1 Geloof.....	31
3.2 Verbondenheid	33
3.3 Belang religie in persoonlijk leven en daarbuiten	34
3.4 Beleving religie en levensbeschouwing op een heilige plek	37
3.5 Beleving religie of levensbeschouwing op andere manieren	38
4 Boeddhisme in Nederland: Perceptie en beleving.....	39
4.1 Wat is boeddhisme?.....	39
4.2 Perceptie boeddhisme	41
4.3 Spiritualiteit, persoonlijke groei en zingeving	42
4.4 Bezit Boeddhabeeld & spirituele waarde	44
4.5 Boeddhistische stromingen	45
5 Religie en levensbeschouwing en media	47
5.1 Informatiebronnen religieuze en levensbeschouwelijke onderwerpen.....	47
5.2 Informatie over boeddhisme	48

5.3	Bekendheid met BOS en andere 39f-omroepen	54
5.4	Publieke omroep en religieuze programma's	55
Bijlage	58	
	Vragenlijst.....	58

Samenvatting

In opdracht van de Boeddhistische Omroep Stichting (BOS) heeft de onderzoeksafdeling MediaOnderzoek & -Advies (MO&A) van de NPO in 2009 een kwalitatief en kwantitatief onderzoek uitgevoerd naar boeddhisme in Nederland.

Vraagstelling en opzet

De hoofddoelstelling van het kwantitatieve onderzoek is inzicht verkrijgen in de omvang van de achterban van de BOS: Voor hoeveel mensen in Nederland biedt boeddhisme tegenwoordig inspiratie en richting? Daarnaast geeft dit onderzoek een globaal inzicht in de beleving van en gedrag omtrent religie en levensbeschouwing in Nederland in het algemeen en het boeddhisme in het bijzonder. Het is niet het doel van dit onderzoek een exact antwoord te geven op de vraag hoeveel boeddhisten er in Nederland actief zijn. Dit onderzoek moet beschouwd worden als een startpunt om de blinde vlek omtrent de beleving van boeddhisme in Nederland in kaart te brengen. Ten slotte dienen de resultaten van het onderzoek tevens als input voor aanscherping van de positionering van de BOS en haar programmabeleid.

Voor het veldwerk zijn Nederlanders van 18 jaar en ouder ondervraagd via internet en via een schriftelijke vragenlijst. De resultaten zijn gewogen naar leeftijd, opleiding, geslacht, leefstijl en internettoegang. De omvang van de netto steekproef omvat 4155 personen. Van de groep die via internet is ondervraagd zijn de door de publieke omroep gehanteerde leefstijlkenmerken bekend.

Affiniteit met boeddhisme

Er zijn afgelopen jaren veel onderzoeken uitgevoerd over religie in Nederland. Voorbeelden hiervan zijn het WRR-rapport 'Geloven in het publieke domein' (2006), en de rapporten 'God in Nederland' (2006) en 'Culturele veranderingen in Nederland' (2002). Veelal wordt er in deze onderzoeken gevraagd naar de mate van verwantschap met religieuze of levensbeschouwelijke stromingen.

In plaats van enkel te vragen naar verwantschap met een bepaalde religieuze stroming of levensbeschouwing, is in het huidige onderzoek de daadwerkelijke affiniteit met religieuze stromingen of levensbeschouwingen vertaald naar de vragen welke stroming

op dit moment persoonlijk de meeste inspiratie en richting biedt en welke stroming *daarnaast* ook inspiratie en richting biedt?

- Omgerekend naar de gehele bevolking biedt het boeddhisme voor 6.7% inspiratie en richting. Dit komt neer op ongeveer 847.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder die affiniteit met het boeddhisme hebben.

Uiteraard zijn de vragen naar inspiratie en richting niet volledig als gekeken wordt naar de beleving van boeddhisme in Nederland. Er is in het onderzoek tevens gevraagd naar allerlei zaken omtrent spirituele en religieuze beleving in het algemeen en het boeddhisme in Nederland in het bijzonder. Zoals bijvoorbeeld de frequentie van mediteren, het lezen van boeken over boeddhisme, het bezoeken van een meditatiecentrum, etc. Veelzeggend in dit verband zijn echter de vragen of men zich boeddhist voelt en eventueel met een traditionele stroming identificeert en hoe lang men zich al bezighoudt met het boeddhisme.

- Van de groep ondervraagden die aangeeft dat het boeddhisme hen richting en inspiratie biedt, geeft ruim 60% aan zich boeddhist te voelen en zich al dan niet te identificeren met een traditionele boeddhistische stroming. Omgerekend komt dit neer op circa 516.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder.
- Dezelfde groep is tevens gevraagd hoe lang zij zich al met het boeddhisme bezighouden. Uit de gegeven antwoorden blijkt dat relatief veel mensen zich pas de laatste paar jaar zijn gaan bezighouden met het boeddhisme. Meer dan 37% geeft aan zich pas één tot en met twee jaar bezig te houden met het boeddhisme. Omgerekend komt dit neer op circa 319.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Relatief de grootste groep houdt zich dus nog niet zo lang bezig met het boeddhisme. Zo zegt circa 18% zich 3 tot en met 5 jaar bezig te houden met het boeddhisme en 9% geeft aan al 6 tot en met 10 jaar beoefenaar te zijn. Kortom, de indruk dat het boeddhisme de laatste jaren aan populariteit en aanhang wint wordt door deze cijfers onderbouwd.

Achtergrondkenmerken van mensen met affiniteit voor boeddhisme

- Vrouwen geven relatief vaker aan dan mannen dat zij affiniteit hebben met het boeddhisme.
- Met name de mensen in de leeftijdsgroep 55-64 jaar geven relatief vaker aan affiniteit met het boeddhisme te hebben. Ook onder de groep 45-54 jaar lijkt het boeddhisme iets populairder dan bij de overige groepen. Onder de leeftijdsgroep 35-44 jaar is de affiniteit met het boeddhisme bijna exact hetzelfde als onder de

gehele groep Nederlanders van 18 jaar en ouder. Jongeren (18-24 jaar) en de oudste leeftijdsgroep (65 jaar en ouder) tonen gemiddeld een veel lagere affiniteit met het boeddhisme.

- Affiniteit met boeddhisme komt gemiddeld vaker voor onder hogere opgeleiden. Uit de cijfers blijkt dat des te hoger men is opgeleid, des te groter is de kans dat men affiniteit met het boeddhisme heeft.
- Twee leefstijlgroepen in het bijzonder vertonen veruit het meeste affiniteit met het boeddhisme. Dit zijn de Tolerante wereldburgers en de Participerende burgers. Gezien de kenmerken van deze beide groepen ligt dit in de lijn der verwachtingen. Beide groepen zijn relatief hoog opgeleid, hebben uitgebreide interesses voor andere culturen, immateriële waarden zijn voor beide groepen belangrijker dan materiële. De twee leefstijlgroepen die het minst affiniteit vertonen met het boeddhisme zijn de Gemakzoekende burgers en de Standvastige gelovigen.
- Het boeddhisme geniet meer affiniteit onder katholieken dan onder protestanten. Ruim 8% van de katholieken meent dat het boeddhisme hen op de tweede plaats de meeste inspiratie en richting biedt.
- Relatief de grootste overlap is er tussen beoefenaars van het boeddhisme en humanisme. 25,6% geeft aan dat het humanisme hen naast het boeddhisme de meeste inspiratie en richting biedt. De ondervraagden die het meeste affiniteit met het humanisme hebben, geven aan *daarnaast* het meeste affiniteit te hebben met het boeddhisme.
- Mensen met veel affiniteit voor het boeddhisme geven gemiddeld veel vaker aan ook affiniteit te hebben met andere religieuze en levensbeschouwelijke stromingen. De ondervraagden die kiezen voor het katholicisme en protestantisme als religie met de meeste inspiratie en richting geven juist veel vaker aan niet voor een tweede stroming te kiezen.

Spirituele en religieuze beleving

In het onderzoek is vrij uitvoerig gevraagd naar religieuze beleving in het algemeen. Hierbij is onder meer gevraagd naar het geloof in een hogere macht, het al dan niet geloven in een leven na de dood, maar ook naar meer praktische zaken, als het al dan niet aangesloten zijn bij een kerkgenootschap, het bezoeken van een kerk of andere heilige plek en de plaats van religie in het persoonlijke leven. De belangrijkste resultaten zijn als volgt:

- Omgerekend naar de gehele bevolking weet veruit de grootste groep Nederlanders van 18 jaar en ouder niet of er een God of hogere macht bestaat. Omgerekend komt dit neer op ruim 4,1 miljoen mensen. Omgerekend geven ruim 3 miljoen Nederlanders zijn van mening dat er een God is die zich met ieder mens persoonlijk bezighoudt. Ongeveer eenzelfde aantal heeft het in dit verband over een hogere macht die het leven beheerst. Ten slotte geldt voor circa 2 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder dat er geen God of hogere macht bestaat.
- Bijna de helft geeft aan te geloven in een leven na de dood. Dit komt neer op bijna 6 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder. Meer dan een derde zegt niet te geloven in een leven na de dood.

Praktische beleving

- Naast de meer spirituele kant van religie of levensbeschouwing is de deelnemers gevraagd in hoeverre zij zich hebben aangesloten bij een kerkgenootschap of andere religieuze groepering. Ruim 37% van de ondervraagden geeft aan zich te hebben aangesloten bij een kerkgenootschap of andere groepering. Omgerekend komt dat neer op ongeveer 4,7 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder. Bijna 90% van deze groep is aangesloten bij een rooms-katholieke of protestantse kerk. Ongeveer 9% is bij een ander genootschap of groepering aangesloten. Hierbij worden vooral evangelische gemeenten, gereformeerd vrijgemaakt, baptisten en jehova's getuigen genoemd. Het aantal mensen dat aangeeft officieel bij een boeddhistische organisatie te zijn aangesloten is zeer bescheiden. Hierbij moet wel een kanttekening geplaatst worden. Het aantal mensen dat affiniteit met een bepaalde religieuze of levensbeschouwelijke stroming heeft, is groter, dan het aantal mensen dat aangesloten is bij een kerkgenootschap. Blijkbaar is het lidmaatschap van een kerkgenootschap niet altijd bepalend voor de affiniteit met een bepaalde religieuze of levensbeschouwelijke stroming.
- Ook het bezoeken van een kerk of heilige plek is niet voor iedereen even belangrijk. Relatief veel van ondervraagden met affiniteit voor een religieuze of

levensbeschouwelijke stroming bezoeken de kerk nooit (29%) of 1 keer per maand of minder (38%). Iets meer dan 30% van de Nederlanders boven de 18 jaar die hebben aangegeven affiniteit met een religieuze of levensbeschouwelijke stromingen te hebben, bezoeken meerdere keren per maand een kerk. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 2,2 miljoen mensen. Het bezoeken van andere heilige plaatsen als tempels of synagogen wordt door veel kleinere groepen gedaan. In dit verband is ook gevraagd naar het bezoek van een meditatiecentrum. In totaal 5% bezoekt wel eens een meditatiecentrum. Omgerekend komt dit neer op iets meer dan 350.000 mensen.

- Bidden wordt door veruit de grootste groep gebezigd. Meer dan de helft van de ondervraagden die heeft aangegeven affiniteit te hebben met een religie of levensbeschouwelijke stroming geeft aan regelmatig¹ te bidden. Op de tweede plaats in dit verband komt het mediteren. 17% geeft aan regelmatig te mediteren. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 10% van alle Nederlanders van 18 jaar en ouder, dat is gelijk aan meer dan 1,2 miljoen personen.

Denken over religie en levensbeschouwingen

- Opvallend genoeg geeft meer dan driekwart van de respondenten aan dat het belang van religie of een levensbeschouwelijke stroming enigszins tot zeer belangrijk is voor een leefbare samenleving. Andere momenten en onderwerpen in het persoonlijk en maatschappelijk leven) waarbij religie of levensbeschouwing relatief van belang zijn:
 - Bij het herdenken van dierbaren;
 - Bij levensmomenten als geboorte, huwelijk en overlijden;
 - Als bron voor persoonlijke ethiek;
 - In momenten van persoonlijke nood.
- Aan de hand van een aantal stellingen is gepeild hoe men over religie en levensbeschouwing in het algemeen denkt:
 - Relatief de grootste groep is het erover eens dat religie, levensbeschouwing en/of spiritualiteit iets is dat met name individueel beleefd wordt. Omgerekend ruim zes op de tien Nederlanders is het hier mee eens tot helemaal mee eens.
 - Bijna de helft van de ondervraagden is het ermee eens dat een bepaalde religie of levensbeschouwing bij je past en dat je dit moet zoeken in wijsheid en ideeën van verschillende tradities.

¹ 2 tot 3 keer per maand of vaker.

- Ook de stelling dat 'De Waarheid' universeel is, ongeacht welke religie of levensbeschouwing daarnaar verwijst, wordt door ongeveer de helft van de ondervraagden gesteund.
- Ruimte voor twijfel over religie en levensbeschouwing lijkt er zeker te bestaan. Meer dan de helft is het niet eens met de stelling dat bij echt geloof geen twijfel zou bestaan.
- De stelling dat religie iets is dat alleen op een heilige plek kan worden beleefd, krijgt relatief het minste bijval van de deelnemers. Omgerekend acht op de tien Nederlanders is het hier niet tot helemaal niet mee eens.

Samengevat kan gesteld worden dat wat betreft de spirituele en religieuze beleving in Nederland er een weerstand lijkt te zijn tegen het aansluiten bij officiële instituties en organisaties. Dit zou verklaard kunnen worden aan de hand van de manier waarop men over religie en levensbeschouwingen denkt. Volgens velen is religie namelijk iets dat men met name individueel beleeft, waarbij ruimte moet zijn voor twijfel en men kan zoeken binnen verschillende tradities naar de religie of levensbeschouwing die past bij de persoon.

Boeddhisme in Nederland

Perceptie en beleving

- De deelnemers aan het onderzoek is gevraagd in enkele woorden aan te geven wat het boeddhisme volgens hen inhoudt. Bijna de helft (44%) geeft aan dit te weten. De gegeven antwoorden lopen uiteen, maar in de omschrijvingen worden vaak de volgende termen gebruikt
 - Leven
 - Boeddha
 - Geloof/geloven
 - Rust
 - Jezelf
 - Leer
 - Goed
- Men geeft relatief het vaakst aan dat het boeddhisme betekent dat men leeft of (gelooft in) volgens de leer van Boeddha: *'leven volgens de leer van boeddha'*, *'Geloven in boeddha'* of zelfs *'het aanbidden van boeddha'*. Veelal heeft het boeddhisme een positieve connotatie. Omtrent de betekenis van boeddhisme gebruikt men relatief vaak woorden als tolerant, vredelievend en rust.

De vier termen die volgens de ondervraagden het meest passen bij het boeddhisme zijn:

- Vredelievend
- Wijsheid
- Geduld
- Rust

De termen die gemiddeld het minst passen bij boeddhisme zijn:

- Navelstaanderij
- Dogmatisch
- Exotisch/vreemd
- Streng

Verdeeld naar de verschillende religieuze overtuigingen, wijken met name protestanten iets af in hun perceptie over boeddhisme. Volgens hen horen in plaats van de termen 'vredelievend' en 'wijsheid', de termen 'ceremonies en rituelen' en 'reïncarnatie' tot de woorden die gemiddeld het meest passen bij boeddhisme. Alleen onder protestanten scoort het woord 'vrijheid' gemiddeld als minder passend dan bij de groepen die affiniteit hebben voor andere religies of levensbeschouwingen.

Spiritualiteit en persoonlijke groei

- Naast het bijwonen van diensten in kerk, moskee, tempel, synagoge meditatiecentrum of een informeel samenzijn, bidden, etc, gebeurt er in Nederland veel dat misschien minder voor de hand ligt als het gaat over religie en levensbeschouwing. Zo zijn er talloze activiteiten te noemen die meer gericht zijn op persoonlijke groei en zingeving. De respondenten is gevraagd in hoeverre zij zich bezighouden met bijvoorbeeld meditatie, yoga, in retraite gaan, een spirituele cursus volgen, etc.:
 - Zoals hierboven aangegeven, houden relatief veel Nederlanders zich bezig met meditatie in het algemeen. Als er gevraagd wordt naar specifieke vormen van meditatie (ademhalingsmeditatie, Zazen of Zenmeditatie, Metta-meditatie, Samatha-meditatie, Vipassana-meditatie, Mantra-meditatie) is deze groep kleiner. Bijna 2% geeft aan regelmatig deze vormen van meditatie te beoefenen. Dit komt neer op bijna 240.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Zo'n 4,6% geeft aan dit af en toe te doen, wat neerkomt op bijna 580.000 Nederlanders.
 - Andere relatief populaire activiteiten in dit verband zijn het volgen van lezingen over spirituele thema's en het uitoefenen van (Tibetaanse) Yoga. Tenslotte geven relatief veel respondenten (bijna 15%) aan van plan te zijn eens een andere cursus of workshop te gaan volgen gericht op spiritualiteit. Omgerekend komt dit neer op bijna 2 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder.
 - Ook voor veel van de andere genoemde activiteiten geven vaak rond de 13% van de respondenten aan van plan te zijn zich hier ooit mee bezig te willen gaan houden. Uiteraard is er een verschil tussen 'het van plan zijn' en het daadwerkelijk uitvoeren van een activiteit gericht op persoonlijke zingeving en groei. Maar uit deze cijfers blijkt dat er een aanzienlijke groep is, die geïnteresseerd is in spiritualiteit in het algemeen.
- Bijna een kwart van de Nederlanders van 18 jaar en ouder heeft één of meerdere Boeddhabeelden. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 3 miljoen mensen. Het bezit van een Boeddhabeeld is echter niet alleszeggend over de mate van beleving van het boeddhisme, desalniettemin hecht bijna tweederde van de ondervraagden spirituele waarde aan het Boeddhabeeld dat zij bezitten. Omgerekend komt dit neer op meer dan 1,9 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder.

Religie en levensbeschouwelijke stromingen in de media

Informatiebronnen

Het zoeken en bestuderen van informatie over religie of levensbeschouwelijke en spirituele onderwerpen in het algemeen is een belangrijk onderdeel van de beleving van religie. Opvoeding speelt een essentiële rol in dit verband. Voor bijna de helft (47%) van de ondervraagden is dit één van de drie belangrijkste bronnen over religie of levensbeschouwing. Religieuze instellingen of andere levensbeschouwelijke centra is hierbij ook van belang en staan op de tweede plaats (43%). Ook gesprekken in het algemeen en genoten onderwijs tellen mee in dit verband.

Boeken en televisie spelen nagenoeg een gelijke rol als informatiebron voor religieuze en levensbeschouwelijke zaken. Voor 23% van de ondervraagden zijn boeken één van de meest belangrijke bronnen voor religie in het algemeen en voor 21% van de ondervraagden is dit de televisie. Internet (9%) en radio (5%) zijn in verhouding van minder groot belang als het gaat om algemene informatiebron over religie en levensbeschouwing.

Informatie over boeddhisme

Alle respondenten is gevraagd of zij wel eens naar informatie zoeken over boeddhisme. 7,3% geeft aan dit wel eens te doen. Omgerekend komt dit neer op meer dan 900.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder.

Hoewel internet een relatief kleine rol speelt voor informatie over religie en levensbeschouwing in het algemeen, ligt dit voor informatie over boeddhisme heel anders. Voor specifieke informatie op het gebied van boeddhisme speelt internet de belangrijkste rol als informatiebron. Veruit de grootste groep mensen (70,8%) die wel eens informatie zoeken over het boeddhisme gebruiken hiervoor het internet. Ook boeken spelen een grote rol als informatiebron voor het boeddhisme. De helft van de ondervraagden die wel eens informatie over het boeddhisme zoeken geven aan hiervoor boeken te gebruiken. De meest genoemde boeken zijn:

- Titels van de Dalai Lama, met name: De kunst van het geluk;
- Siddhartha (H. Hesse)
- Het Tibetaanse boek van leven en sterven (Sogual Rinpoche);
- Boeddhisme voor beginners (S. de Vries);
- Boeddhisme voor dummies (J. Landaw, S. Bodian).

Tijdschriften worden in het algemeen van minder belang geacht als informatiebron voor boeddhisme. Ongeveer 16% van de mensen die wel eens naar informatie over

boeddhisme op zoek zijn, geven aan hiervoor ook tijdschriften te gebruiken. Onder de groep die daadwerkelijk affiniteit met het boeddhisme heeft wordt het tijdschrift *Happinez* door 32% soms tot regelmatig gelezen, *Psychologie* door 37,4% en *Mind* wordt door 15,3% soms tot regelmatig gelezen. Deze drie tijdschriften worden door mensen met daadwerkelijke affiniteit met het boeddhisme relatief vaker gelezen dan de groep die hier geen affiniteit mee heeft.

Alle ondervraagden hebben kunnen aangeven of zij wel eens kijken naar televisie/programma's over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen. De groep die aangeeft wel eens naar religieuze, levensbeschouwelijke of spirituele programma's te kijken is gevraagd om de programmatitels. Veel genoemde programma's zijn:

- Kruispunt;
- Rndom10;
- Nederland zingt;
- Hour of Power;
- Programma's van kerkdiensten.

Het type programma's loopt echter nogal uiteen. Dat blijkt uit onderstaande titels die ook veel genoemd worden:

- Zesde zintuig;
- Char;
- Derek Ogilvie (babyfluisteraar).

Bijna 20% van alle ondervraagden geeft aan enigszins tot zeer geïnteresseerd te zijn in televisie- of radio-uitzendingen over het boeddhisme. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 2,5 miljoen Nederlanders.

In het algemeen is gevraagd in wat voor soort religieuze en/of levensbeschouwelijke programma's men geïnteresseerd is. Typen programma's die in dit verband het beste scoren zijn:

- Documentaires over de inhoud en betekenis van het boeddhisme;
- Documentaires over de ontstaansgeschiedenis van Oosterse religies;
- Documentaires over de persoonlijke beleving van religies en levensbeschouwelijke stromingen;
- Een soort Rndom10 programma over andere religies dan het christendom;
- Jongerenprogramma's over religie en levensbeschouwelijke stromingen in het dagelijks leven.

Bekendheid BOS

Gezien de plaats van de BOS binnen de 2.42-omroepen valt het binnen de lijn der verwachtingen dat deze omroep niet heel veel bekendheid geniet. Het is binnen de 2.42 omroepen de jongste omroep en heeft ten opzichte van een aantal andere omroepen met een geestelijke grondslag veel minder zendtijd. Opmerkelijk genoeg geniet de 'jonge' BOS echter een zelfde mate van (on)bekendheid als de Joodse Omroep, de Organisatie Hindoe Media en de Nederlands Islamitische Omroep. Overigens is de Humanistische Omroep een stuk bekender is dan de BOS, terwijl uit de huidige resultaten blijkt, dat er juist tussen het boeddhisme en humanisme nogal een overlap is wat betreft affiniteit. Wellicht heeft het gunstigere uitzendtijdstip van de programma's van de HUMAN hier iets mee te maken, maar dat valt aan de hand van dit onderzoek niet te valideren.

Religie en levensbeschouwing bij de publieke omroep

Volgens een relatief grote groep ondervraagden is er een duidelijke plaats voor aandacht aan religieuze en levensbeschouwelijke stromingen binnen de publieke omroep. Volgens meer dan de helft van de ondervraagden horen religieuze of levensbeschouwelijke stromingen thuis bij de publieke omroep. Ruim 40% is het eens met de stelling dat aan alle religies en levensbeschouwingen evenveel ruimte moet worden gegeven op televisie, radio en internet. Volgens een groep van ongeveer dezelfde omvang is het zelfs de taak om zendtijd te garanderen voor de grotere religies en levensbeschouwingen. Daarbij is volgens bijna 3 op de tien ondervraagden de taak van de publieke omroep om aan niet-westerse religies en levensbeschouwingen speciale aandacht te geven. Een gunstiger tijdstip voor het uitzenden van religieuze of levensbeschouwelijke programma's is in een heikel punt. Circa twee op de tien ondervraagden is van mening dat er in de avond meer tijd voor religieuze of levensbeschouwelijke programma's zou moeten zijn.

Voor een meer gedetailleerd overzicht van de resultaten wordt verwezen naar de hoofdstukken 1 tot en met 5.

1 Inleiding

In opdracht van de Boeddhistische Omroep Stichting (BOS) heeft de onderzoeksafdeling MediaOnderzoek & -Advies (MO&A) van de NPO in 2009 een kwalitatief en kwantitatief onderzoek uitgevoerd naar boeddhisme in Nederland.

Het kwalitatief onderzoek heeft de volgende doelstellingen: verdere verdieping te geven aan de these dat er sprake is van een transformatie van religie; inzicht geven in hoe deze transformatie bij voor de BOS relevante doelgroepen plaatsvindt en relevante inzichten vergaren voor de verdere ontwikkeling van haar positionering en het programmabeleid.

De hoofddoelstelling van het kwantitatieve onderzoek is inzicht verkrijgen in de omvang van de achterban van de BOS: Voor hoeveel mensen in Nederland biedt boeddhisme tegenwoordig inspiratie en richting?

Daarnaast heeft het onderzoek als tweede doelstelling het bieden van een globaal inzicht in de beleving van en gedrag omtrent religie en levensbeschouwing in Nederland in het algemeen en het boeddhisme in het bijzonder.

In dit rapport worden de belangrijkste resultaten van het kwantitatieve onderzoek weergegeven.

1.1 Opzet en methode

In april 2009 heeft er uitgebreid kwalitatief onderzoek plaatsgevonden onder relevante doelgroepen van de BOS. De resultaten van dit onderzoek hebben de basis gelegd voor het kwantitatieve deel van het onderzoek. De onderzoeksvragen zijn in nauw overleg met de BOS en verschillende experts uit het veld door MO&A geoperationaliseerd in een vragenlijst. Deze vragenlijst is in juni 2009 voorgelegd aan een representatieve groep Nederlanders van 18 jaar en ouder. Het veldwerk is uitgevoerd door TNS NIPO.

1.2 Onderzoeksverantwoording

Dataverzameling

De respondenten voor dit onderzoek zijn via twee veldwerkmethoden benaderd, te weten:

- 1) respondenten met internettoegang zijn middels CAWI (Computer Assisted Web Interviewing) benaderd vanuit TNS NIPOBase,
- 2) respondenten zonder internettoegang zijn benaderd met schriftelijke vragenlijsten.

Ad 1) Respondenten uit TNS NIPOBase

TNS NIPOBase is een database met ruim 200.000 respondenten die hebben aangegeven regelmatig te willen meedoen met onderzoek van TNS NIPO. Van deze respondenten is een groot aantal gegevens beschikbaar. Respondenten werken via hun eigen pc mee aan het onderzoek. Vragenlijsten worden online naar de respondenten verstuurd, en worden door de respondent ook online teruggestuurd. Respondenten kunnen de vragenlijst invullen op een moment dat hem of haar het beste uitkomt.

Ad 2) Schriftelijke vragenlijsten

In een aanvullend schriftelijk onderzoek zijn respondenten ondervraagd die geen beschikking hebben over internet. Op voorhand is uitgegaan van een groep van 15% van de totale steekproef, dit komt overeen met de geschatte landelijke populatie zonder beschikking over een internetaansluiting. Deze respondenten zijn geselecteerd door Experian en per post benaderd met een papieren vragenlijst.

Veldwerkperiode

Het veldwerk is in drie golven uitgevoerd:

- Het online deel (CAWI) is uitgevoerd van 24 tot en met 29 juni 2009;
- Het eerste schriftelijke veldwerkdeel is uitgevoerd van 1 tot en met 19 juli 2009;
- Het tweede schriftelijke veldwerkdeel is uitgevoerd van 7 tot en met 27 september 2009.

Omdat na afloop van de eerste schriftelijke veldwerkgolf bleek dat er niet voldoende ingevulde vragenlijsten binnengekomen waren van respondenten zonder internetaansluiting, is besloten nog een tweede veldwerkgolf op te starten.

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

Respons

De vragenlijst had een invulduur van ongeveer 15 minuten. In de volgende tabel zijn de bruto en netto steekproefaantallen en de responspercentages weergegeven.

	CAWI	Schriftelijk 1	Schriftelijk 2	Totaal
Bruto steekproef	5.260	4.500	4.500	14.260
Netto steekproef	3.984	538 ²	364 ³	4.886
Respons	76%	12%	8%	34%

De respons van het online deel van het onderzoek is zeer hoog (76%). De uiteindelijke respons van de schriftelijke steekproef ligt een stuk lager. Gecorrigeerd naar enkel personen zonder internetaansluiting komt de ongewogen netto steekproef op 4271.

Steekproef en weging

Voor dit onderzoek zijn Nederlanders van 18 jaar en ouder ondervraagd.. De resultaten zijn gewogen naar leeftijd, opleiding, geslacht, leefstijl en internettoegang. De weegfactoren bevinden zich tussen 0,3 en 4,6. Na weging is de omvang van de netto steekproef 4155.

De steekproefverdeling is als volgt:

	Man	Vrouw	18-24 jaar	25-34 jaar	35-44 jaar	45-54 jaar	55-64 jaar	65 jaar +	Totaal
Absoluut (gewogen)	2.041	2.111	439	672	851	765	674	747	4.155
TNS NIPO % (gewogen)	49,2	50,8	10,6	16,2	20,5	18,4	16,2	18,0	100%
Verdeling NL bevolking CBS ⁴ %	49,4	50,5	10,8	15,3	19,2	18,8	16,5	19,3	100%

De gewogen steekproefverdeling naar geslacht komt sterk overeen met de verdeling zoals die is volgens het CBS in augustus 2009. Ook voor de verschillende

² Van deze respondenten bleken uiteindelijk n=133 respondenten geen beschikking te hebben over internet. De respondenten met internettoegang zijn niet meegenomen in de analyse

³ Van deze respondenten bleken uiteindelijk n=154 respondenten geen beschikking te hebben over internet. De respondenten met internettoegang zijn niet meegenomen in de analyse

⁴ Statline CBS, bevolking per maand, augustus 2009

leeftijdsgroepen komt de verdeling zeer goed overeen. De leeftijdsgroepen 25-34 jaar en 35-44 jaar zijn in lichte mate oververtegenwoordigd. De groep 65 jaar + is iets ondervertegenwoordigd.

Van de groep CAWI-respondenten (internet) zijn naast achtergrondkenmerken als geslacht, leeftijd, en opleiding ook de door de NPO gehanteerde leefstijlkenmerken bekend. De verdeling is als volgt:

Leefstijlgroepen	CAWI	NPO ⁵
Gemakzoekende burger	13,5%	9,5%
Standvastige gelovige	10,4%	11,2%
Participerende burger	5,2%	4,7%
Zorgeloze spanningzoeker	20,7%	14,8%
Zorgzame opvoeder	24,1%	15,7%
Bezorgde burger	5,2%	7,3%
Tolerante wereldburger	10,5%	10,5%
Ambitieuze pleziermaker	10,4%	12,1%

In grote lijnen komt de verdeling van de leefstijlgroepen uit de CAWI-groep overeen met de verdeling gehanteerd door de Nederlandse Publieke Omroep. De twee groepen die relatief sterk afwijken zijn de Zorgeloze spanningzoekers en Zorgzame opvoeders.

1.3 Rapportage

De uitkomsten zijn geanalyseerd naar geslacht, leeftijd en opleiding. Alle gerapporteerde verschillen zijn significant tenzij anders is aangegeven (95% betrouwbaarheidsniveau). Percentages zijn afgerond op 1 decimaal en absolute aantallen zijn weergegeven in duizendtallen. Waar de som van de resultaten niet precies op 100% uitkomt, wordt dit veroorzaakt door afrondingsverschillen, of was meer dan één antwoord toegestaan.

De bijlage bevat de vragenlijst. De vragenlijst bevatte open(-ended) vragen waarbij het gegeven antwoord letterlijk is ingetypt. Om recht te doen aan sfeer en achtergrond waarin de antwoorden zijn gegeven, zijn stijl-, taal- en typefouten ondergeschikt gemaakt aan de context, zodat gekozen is voor een letterlijke, ongecorrigeerde weergave van deze teksten.

⁵ Cijfers afkomstig van SKO

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

2 Boeddhisme: Inspiratie en richting

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op recent onderzoek naar religie in Nederland in het algemeen, meer specifiek onderzoek naar boeddhisme in Nederland en tenslotte het belangrijkste resultaat van het huidige onderzoek, omtrent de omvang van de groep voor wie boeddhisme inspiratie en richting biedt.

2.1 Onderzoek naar religie in Nederland

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bracht afgelopen zomer de resultaten naar buiten van het onderzoek 'Religie aan het begin van de 21ste eeuw' (2009). Er zijn afgelopen jaren veel onderzoeken uitgevoerd over religie in Nederland. Voorbeelden hiervan zijn het WRR-rapport 'Geloven in het publieke domein' (2006), 'God in Nederland' (2006) en het rapport 'Culturele veranderingen in Nederland' (2002). In deze onderzoeken is op verschillende manieren gevraagd naar de religieuze beleving van Nederlanders. Volgens het CBS rekent 58% van de bevolking van 18 jaar en ouder zich tot een kerk of levensbeschouwelijke groepering. In dit onderzoek (uitgevoerd door MO&A) geeft meer dan 56% aan zich door een religieuze of levensbeschouwelijke geïnspireerd te voelen. Een aantal dat sterk overeenkomt met de cijfers genoemd door het CBS. Daar houdt de vergelijking echter op. De onderzoeksgegevens van het rapport van het CBS zijn namelijk niet uitgesplitst naar het boeddhisme. Dit is in de onderzoeken van RKK ('God in Nederland') en SCP ('Culturele veranderingen in Nederland') echter wel gedaan.

2.2 Boeddhisme in Nederland

In het onderzoek 'Culturele veranderingen in Nederland' (2002) is gevraagd naar verwantschap met verschillende religies en levensbeschouwingen onder Nederlanders van 16 jaar en ouder. 12% van hen gaf aan zich enigszins tot sterk verwant te voelen met het boeddhisme. Omgerekend kwam dit neer op iets meer dan 1,5 miljoen Nederlanders van 16 jaar en ouder. De respondenten konden in dit onderzoek echter telkens opnieuw hun verwantschap met een bepaalde religie aangeven. Deze methode leidt tot enigszins ruime cijfers. In 2006 werd in het SCP-onderzoek 'God in Nederland' de vraagstelling enigszins aangepast. In dit onderzoek konden Nederlanders van 17 jaar

en ouder aangeven met welke religie of levensbeschouwing zij zich het meest verwant voelden en daarnaast aangeven met welke religie of levensbeschouwing zij zich eventueel ook nog verwant voelden. 4,2% gaf destijds aan zich het meest verwant te voelen met het boeddhisme. Omgerekend kwam dit neer op meer dan 500.000 Nederlanders van 17 jaar en ouder. Op de vraag met welke religieuze en levensbeschouwelijke stroming men zich eventueel ook nog verwant voelde, koos ruim 8% voor het boeddhisme (bijna 800.000 Nederlanders). Omgerekend naar de gehele bevolking van 17 jaar en ouder kwam de groep die zich op de eerste en tweede plaats verwant voelde met het boeddhisme op meer dan 1,3 miljoen Nederlanders van 17 jaar en ouder.

2.3 Resultaat huidige onderzoek

In het huidige onderzoek is niet gevraagd naar verwantschap met een bepaalde religieuze stroming of levensbeschouwing. Leidinggevend bij de bepaling van de kwantitatieve aanhang van de religieuze of levensbeschouwelijke stroming is de door het Commissariaat voor de Media gehanteerde, van de Raad van State afkomstige, omschrijving van het begrip 'daadwerkelijke affiniteit': *'Het aantal mensen met een daadwerkelijke affiniteit met de levensbeschouwing, die meer dan incidenteel moet zijn. Het eenmaal kopen van een boek of het eenmaal deelnemen aan een cursus is niet voldoende'*.

In overleg met onder meer de hoogleraren Vroom en Oosterling (VU respectievelijk EUR) en Dr. De Hart (SCP) is dit begrip vertaald naar de vragen welke stroming op dit moment persoonlijk de meeste inspiratie en richting biedt en welke stroming daarnaast ook inspiratie en richting biedt? Op deze wijze is de vraagstelling minder vrijblijvend dan louter verwantschap en doet het recht aan de verschillende vormen waarop religies en levensbeschouwingen heden ten dage beleefd kunnen worden.

De precieze vraagstelling die de deelnemers aan het onderzoek is voorgelegd is weergegeven op de volgende pagina.

In Nederland zijn de volgende religieuze en levensbeschouwelijke stromingen te onderscheiden. Welke van deze stromingen biedt u op dit moment persoonlijk de meeste inspiratie en richting⁶?

1. Boeddhisme
2. Hindoeïsme
3. Humanisme
4. Islam
5. Jodendom
6. Katholicisme
7. Protestantisme
8. Anders, namelijk:
9. Niet religieus/levensbeschouwelijk ingesteld

Zoals eerder aangegeven geeft 56% aan zich door een religieuze of levensbeschouwelijke geïnspireerd te voelen. De omvang van de groep voor wie het boeddhisme de meeste inspiratie en richting biedt is bijna 3%. Omgerekend naar de gehele bevolking van 18 jaar en ouder komt dit neer op meer dan 340.000 personen.

Religie / levensbeschouwing	%	Absoluut X1.000
Boeddhisme	2,8	352

Deze vraag is gesteld aan alle respondenten, N=4155

Naast eerdergenoemde vraag is de deelnemers de volgende vraag voorgelegd:
*Welke van deze stromingen biedt u **naast** bovengenoemde keuze persoonlijk de meeste inspiratie en richting (dus komt op de tweede plaats)?*

1. Boeddhisme
2. Hindoeïsme
3. Humanisme
4. Islam
5. Jodendom
6. Katholicisme

⁶ In de vragenlijst die aan de deelnemers is voorgelegd zijn de verschillende religieuze en levensbeschouwelijke stromingen gerandomiseerd om een volgorde effect te voorkomen.

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

7. Protestantisme
8. Anders, namelijk:
9. Geen tweede stroming

Van de groep die aangeeft dat in ieder geval één religieuze of levensbeschouwelijke stroming hen inspiratie biedt, stelt 7,0% dat het boeddhisme hen ook inspiratie en richting biedt. Dit komt neer op meer dan 495.000 personen.

Religie / levensbeschouwing	%	Absoluut X1.000
Boeddhisme	7,0	495

Deze vraag is gesteld aan respondenten die eerder aangegeven hebben dat een religieuze of levensbeschouwelijke stroming hen inspiratie en richting biedt, N=2332

De resultaten van de twee vragen gecombineerd geeft de omvang weer van de groep die daadwerkelijke affiniteit met het boeddhisme heeft. Omgerekend naar de gehele bevolking van 18 jaar en ouder, biedt het boeddhisme voor 6.7% inspiratie en richting. Dit komt neer op ongeveer 847.000 personen van 18 jaar en ouder die affiniteit met het boeddhisme hebben⁷.

2.4 Achtergrondkenmerken van mensen met affiniteit met boeddhisme

Geslacht	Affiniteit boeddhisme	Index 18+ ⁸
Man	41,5%	84,5
Vrouw	58,5%	115,0

N=278

Vrouwen geven relatief vaker aan dan mannen dat zij affiniteit hebben met het boeddhisme. Mannen hebben minder affiniteit met het boeddhisme dan de gemiddelde Nederlander van 18 jaar en ouder.

⁷ Uitgegaan is van het bevolkingscijfer gehanteerd door TNS NIPO: 12.601.500 Nederlanders van 18 jaar en ouder

⁸ Indexcijfer op basis van de gehele groep van 18 jaar en ouder

Leeftijd	Affiniteit boeddhisme	Index 18+
18-24 jaar	6,9%	64,8
25-34 jaar	15,9%	98,1
35-44 jaar	20,6%	100,3
45-54 jaar	19,1%	103,7
55-64 jaar	22,7%	140,0
65 jaar +	14,8%	82,2

N=278

Met name de mensen in de leeftijdsgroep 55-64 jaar geven relatief vaker aan affiniteit met het boeddhisme te hebben. Ook onder de groep 45-54 jaar lijkt het boeddhisme iets populairder dan bij de overige groepen. Onder de leeftijdsgroep 35-44 jaar is de affiniteit met het boeddhisme bijna exact hetzelfde als onder de gehele groep Nederlanders van 18 jaar en ouder. De jongste leeftijdsgroep (18-24 jaar) en de oudste leeftijdsgroep (65 jaar en ouder) tonen gemiddeld een veel lagere affiniteit met het boeddhisme.

Opleiding	Affiniteit boeddhisme	Index 18+
Geen onderwijs / basisonderwijs	2,2%	50,7
LBO / VBO / VMBO	9,7%	60,2
MAVO / eerste 3 jaar HAVO en VWO	4,3%	52,8
MBO	30,6%	90,7
HAVO en VWO bovenbouw	9,0%	127,5
HBO / WO-bachelor of kandidaats	25,9%	132,6
WO-doctoraal of master	18,0%	175,2
Weet niet / wil niet zeggen	0,4%	39,7

N=278

Affiniteit met boeddhisme komt gemiddeld vaker voor onder hoger opgeleiden. Uit de cijfers blijkt dat des te hoger men is opgeleid, des te groter is de kans dat men affiniteit met het boeddhisme heeft.

Leefstijlgroepen	Affiniteit boeddhisme	Index 18+
Gemakzoekende burger	6,1%	45,2
Standvastige gelovige	5,7%	54,6
Participerende burger	9,3%	179,9

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

Zorgeloze spanningzoeker	15,0%	72,5
Zorgzame opvoeder	26,8%	111,5
Bezorgde burger	4,1%	78,5
Tolerante wereldburger	26,4%	250,6
Ambitieuze pleziermaker	6,5%	62,6

N=278

Twee leeftijdsgroepen vertonen veruit het meeste affiniteit met het boeddhisme. Dit zijn de Tolerante wereldburgers en de Participerende burgers. Gezien de kenmerken van deze beide groepen ligt dit in de lijn der verwachtingen. Beide groepen zijn relatief hoog opgeleid, hebben uitgebreide interesses voor andere culturen, immateriële waarden zijn voor beide groepen belangrijker dan materiële. Men is veelal onkerkelijk en met name de Tolerante wereldburgers hebben progressieve en tolerante opvattingen.

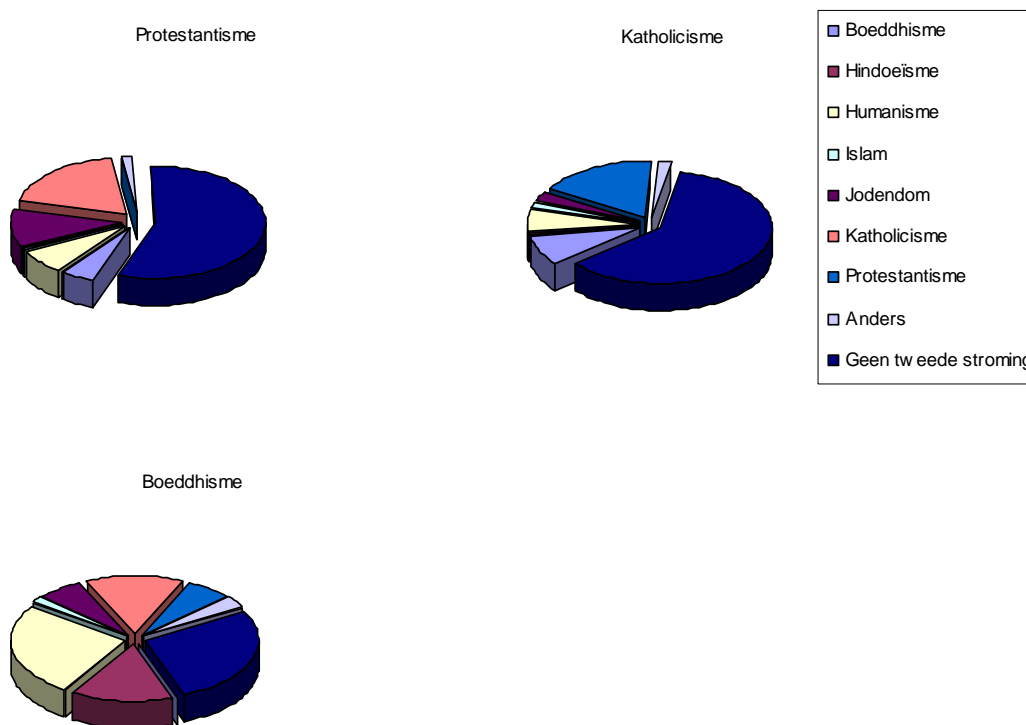
De twee leefstijlgroepen die het minst affiniteit vertonen met het boeddhisme zijn de Gemakzoekende burgers en de Standvastige gelovigen. Ook dit is, gezien de kenmerken van deze twee leefstijlgroepen, overeenkomstig de verwachtingen. De Gemakzoekende burger heeft over het algemeen weinig interesses en waarden, is materieel ingesteld, houdt van het Nederlandstalig levenslied en het vertrouwde Nederlandse eten. De Standvastige gelovige is kerkelijk (veelal protestants), heeft behoudende opvattingen, doet vaker dan gemiddeld aan vrijwilligerswerk. Regelmatig zijn zij lid van de EO en de NCRV, lezen de Visie (christelijke mediagids) en de NCRV gids. Het beeld dat het boeddhisme minder affiniteit geniet onder protestanten dan bij katholieken wordt bevestigd in onderstaande tabel:

Inspiratie en richting op de tweede plaats	Meeste inspiratie en richting		
	Boeddhisme	Katholicisme	Protestantisme
Boeddhisme	-	8,4%	4,7%
Hindoeïsme	14,5%	0,5%	0,1%
Humanisme	25,6%	6,5%	7,3%
Islam	1,7%	1,4%	0,1%
Jodendom	6,8%	3,0%	11,1%
Katholicisme	13,7%	-	19,0%
Protestantisme	6,8%	17,2%	-
Anders	3,4%	1,9%	1,4%
Geen tweede stroming	27,4%	61,2%	56,2%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%

N=1881

Het protestantisme en het katholicisme heeft onderling de hoogste mate van overlap. Ruim 17% van de katholieken geeft aan dat het protestantisme hen op de tweede plaats inspiratie en richting biedt. 19% van de protestanten geeft aan dat het katholicisme hen de meeste inspiratie en richting biedt. Het boeddhisme komt onder de katholieken echter op een goede tweede plaats. Ruim 8% van de katholieken meent dat het boeddhisme hen op de tweede plaats de meeste inspiratie en richting biedt. Bij de protestanten komt het humanisme op de tweede plaats (7,3%) en geeft minder dan 5% aan dat het boeddhisme hen ook inspiratie en richting biedt.

Ook onder de groep voor wie het boeddhisme op de eerste plaats inspiratie en richting biedt, geniet het katholicisme (13,7%) grotere affiniteit dan het protestantisme (6,8%). Relatief de grootste groep geeft echter aan dat het humanisme (25,6%) hen naast het boeddhisme de meeste inspiratie en richting biedt. Wat betreft affiniteit voor deze twee stromingen lijkt er veel overlap. De ondervraagden die het meeste affiniteit met het humanisme hebben, hebben daarnaast het meeste affiniteit met het boeddhisme.

Ten slotte dient opgemerkt te worden dat het percentage dat niet kiest voor een tweede stroming onder de groep met het meeste affiniteit met het boeddhisme veruit het laagst ligt (blauwe deel in bovenstaande taartdiagrammen). De ondervraagden die kiezen voor

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

het katholicisme en protestantisme als religie met de meeste inspiratie en richting geven veel vaker aan niet voor een tweede stroming te kiezen (respectievelijk 61,2% en 56,2%).

Kortom, voor mensen met veel affiniteit voor het boeddhisme, ligt het veel meer voor de hand ook affiniteit te hebben met andere religieuze en levensbeschouwelijke stromingen, dan voor mensen met affiniteit met de meer traditionele Europese religies.

3 Spirituele en religieuze beleving

Naast de hoofdvraag naar daadwerkelijke affiniteit met het boeddhisme is de respondenten een aantal algemene vragen voorgelegd naar het denken over religie en/of levensbeschouwing. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten hiervan weergegeven voor de gehele groep en toegespitst op de groep die affiniteit met het boeddhisme heeft.

3.1 Geloof

Middels een aantal vragen is onderzocht of men gelooft in een God of hogere macht, en een leven na de dood.

De deelnemers aan het onderzoek is de vraag voorgelegd welke van de volgende uitspraken het meest overeenkomt met hun eigen overtuiging:

1. Er is een God (of meerdere Goden) die zich met ieder mens persoonlijk bezighoudt(en)
2. Er moet iets zijn als een hogere macht die het leven beheerst
3. Ik weet niet of er een God of hogere macht bestaat
4. Er bestaat geen God of hogere macht

God/hogere macht	%	Absoluut x1.000
Er is een God (of meerdere Goden) die zich met ieder mens persoonlijk bezighoudt(en)	26,1	3.294
Er moet iets zijn als een hogere macht die het leven beheerst	25,0	3.154
Ik weet niet of er een God of hogere macht bestaat	33,1	4.170
Er bestaat geen God of hogere macht	15,7	1.984
Geen antwoord	0,8	101
Totaal	100,0	12.601

N=4155

Uit de bovengenoemde keuzes geeft veruit de grootste groep Nederlanders boven de 18 jaar en ouder aan niet te weten of er een God of hogere macht bestaat. Omgerekend komt dit neer op ruim 4.1 miljoen mensen. Ruim een kwart is van mening dat er een

God is of dat er meerdere Goden zijn. De groep die gelooft dat er een hogere macht is die het leven beheerst, is ongeveer even groot. Met andere woorden meer dan 6 miljoen Nederlanders geven aan dat er een God of hogere macht is. Ten slotte geeft bijna 16% aan dat er aan dat er volgens hen geen God of hogere macht is. Dit komt neer op bijna 2 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder.

De deelnemers is de vraag voorgelegd of zij geloven in een leven na de dood.

Geloof in leven na de dood	%	Absoluut x1.000
Ja	45,8	5.777
Nee	35,0	4.405
Weet niet	19,2	2.419
Totaal	100	12.602

N=4155

Bijna de helft geeft aan te geloven in een leven na de dood. Omgerekend komt dit neer op bijna 6 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder. Meer dan een derde zegt niet te geloven in een leven na de dood. De deelnemers die aan hebben gegeven te geloven in een leven na de dood is gevraagd wat dit leven na de dood inhoudt. Op deze vraag waren meerdere antwoorden mogelijk.

Wat houdt het leven na de dood in?	%	Absoluut x1.000
De Hemel	48,9	2.816
De Hel	8,5	490
Een latere terugkeer op aarde als mens	12,8	737
Reïncarnatie	16,7	962
Verrijzenis/opstanding	14,0	806
Voortleven in de herinnering	15,7	904
Voortbestaan van geest of ziel	50,2	2.891
Weerzien van familie/dierbaren	34,2	1.970
Anders	1,4	81
Weet niet	1,1	63

N=1899

Veruit de grootste groep Nederlanders van 18 jaar en ouder geeft aan te geloven in het voortbestaan van geest of ziel en/of het bestaan van de hemel. Ook het weerzien van familie en/of dierbaren wordt door een relatief grote groep (34,2%) gezien als onderdeel

van het leven na de dood. De hel wordt door de kleinste groep (8,5%) genoemd als de vorm van het leven na de dood. Ook een latere terugkeer op aarde of andere vormen van reïncarnatie of opstanding worden door relatief kleinere groepen gekozen als hoe het leven na de dood eruit zal zien. Ten slotte geeft een zeer klein aantal aan dat het leven na de dood er anders uit ziet dan de genoemde keuzes of het simpelweg niet te weten.

3.2 Verbondenheid

Naast de meer spirituele kant van de religie of levensbeschouwing is de deelnemers gevraagd in hoeverre zij zich hebben aangesloten bij een kerkgenootschap of andere religieuze groepering.

Aangesloten bij kerkgenootschap of andere religieuze/levensbesch. groepering	%	Absoluut x1.000
Ja	37,1	4.672
Nee	62,9	7.929
Totaal	100,0	12.602

N=4155

Ruim 37% van de ondervraagden geeft aan zich te hebben aangesloten bij een kerkgenootschap of andere groepering. Omgerekend komt dat neer op ongeveer 4,7 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder. Bijna 90% van deze groep is aangesloten bij een Rooms-katholieke of Protestantse kerk. Ongeveer 9% is bij een ander genootschap of groepering aangesloten. Hierbij worden vooral evangelische gemeenten, gereformeerd vrijgemaakt, baptisten en jehova's getuigen genoemd. Het aantal mensen dat aangeeft officieel bij een boeddhistische organisatie te zijn aangesloten is zeer laag (0,4%, zie onderstaande tabel).

Aangesloten bij welke kerk of religieuze groepering	%	Absoluut x1.000
Boeddhisme	,4	21
Humanisme	,2	10
Islam	,9	43
Jodendom	,1	4
Rooms-katholieke kerk	40,7	1.868
Protestantse kerk	48,2	2.214
Anders	9,4	434

Totaal	100,0	4.595
--------	-------	-------

N=1534

Ten slotte is gevraagd in welke mate men zich verbonden voelt met het kerkgenootschap of religieuze groepering. Meer dan de helft (55,4%) geeft aan zich tamelijk sterk tot zeer sterk verbonden te voelen. Bijna vier op de tien mensen die zich wel hebben aangesloten bij een kerkgenootschap of religieuze groepering geeft aan zich slechts matig verbonden te voelen. Ruim 5% voelt zich in het geheel niet verbonden.

Mate van verbondenheid	%	Absoluut x1.000
Zeer sterk	25,3	1.175
Tamelijk sterk	30,4	1.409
Matig	38,6	1.791
In het geheel niet	5,8	269
Totaal	100,0	4.643

N=1534

3.3 Belang religie in persoonlijk leven en daarbuiten

Door middel van een aantal stellingen is de deelnemers gevraagd in hoeverre hun religie of levensbeschouwelijke stroming van belang is in hun persoonlijk of het maatschappelijk leven in het algemeen.

	Heel belangrijk	Enigszins belangrijk	Niet zo belangrijk	Helemaal niet belangrijk	Weet niet
Voor een leefbare samenleving	38,9	37,6	15,1	6,9	1,5
Bij nationale herdenkingen	8,4	20,4	15,4	8,1	,7
Bij het herdenken van dierbaren	23,8	20,8	5,6	2,6	,5
Bij rampen (natuurrampen, aanslagen, etc.)	13,4	19,1	12,4	6,4	1,2
Bij nationale feestdagen	8,7	18,6	16,3	8,3	,9
Bij levensmomenten als geboorte, huwelijk en overlijden	27,0	18,6	5,3	2,4	,7
Als bron voor uw persoonlijke ethiek, waarden en normen	23,6	19,4	6,6	3,0	,6

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

In momenten van persoonlijke nood	24,5	18,1	6,5	3,2	1,0
In het nastreven van persoonlijke groei en geluk	15,8	19,8	11,8	4,4	1,0
Voor een gezonde relatie met uw (eventuele) partner	18,4	16,4	11,7	5,2	1,3
Voor een goed functionerend gezinsleven en bij het opvoeden van (uw) kind(eren)	20,2	19,3	8,2	4,1	1,6
Voor het samenzijn met gelijkgestemden	12,1	17,8	15,6	6,7	1,0
Als bron voor persoonlijke zin- en betekenisgeving	18,9	19,5	10,0	4,1	1,0

N=4155, antwoorden in percentages

Opvallend genoeg geeft meer dan driekwart van de respondenten aan dat het belang van religie of een levensbeschouwelijke stroming enigszins tot zeer belangrijk is voor een leefbare samenleving. Andere momenten en onderwerpen in het persoonlijk en maatschappelijk leven waarbij religie of levensbeschouwing relatief van belang zijn:

- Bij het herdenken van dierbaren;
- Bij levensmomenten als geboorte, huwelijk en overlijden;
- Als bron voor persoonlijke ethiek;
- In momenten van persoonlijke nood.

Zaken waarbij religie of levensbeschouwing relatief het minst van belang zijn:

- Bij nationale feestdag;
- Bij rampen (natuurrampen, aanslagen, etc.);
- Voor het samenzijn met gelijkgestemden.

Aan de hand van een aantal stellingen is gepeild hoe men over religie en levensbeschouwing in het algemeen denkt. In onderstaande tabel staat een overzicht van de mate waarin de deelnemers het met de verschillende stellingen eens zijn:

	Helemaal mee eens	Mee eens	Niet mee eens	Helemaal niet mee eens	Weet niet
Ik identificeer mij met een bepaalde religie of levensbeschouwing en sta daar volledig achter	11,9	21,2	27,1	31,4	8,5
Het overdenken van de zin of betekenis van het bestaan is tijdverspilling	4,0	11,4	45,4	31,3	7,9

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

De plaats van religie en spiritualiteit voor zin- en betekenisgeving zal uiteindelijk worden vervangen door de wetenschap	3,6	13,4	39,9	24,6	18,5
Bij echt geloof past geen twijfel	10,6	21,0	39,8	17,9	10,8
Religie, levensbeschouwing en/of spiritualiteit is iets dat je individueel beleeft	15,2	46,4	23,8	6,3	8,3
Ik geloof wel dat er iets is, maar ik kan of wil het niet benoemen	9,6	36,8	22,7	21,4	9,6
Religie, levensbeschouwing en/of spiritualiteit hoort alleen thuis in de privésfeer	7,7	20,5	44,9	18,7	8,1
De religie of levensbeschouwing die bij je past moet je zoeken in de wijsheid en ideeën van allerlei tradities, religies en levensbeschouwingen	6,9	41,8	23,3	11,1	16,9
Religie kun je alleen beleven in de kerk/ moskee/ tempel/ synagoge of andere heilige plek	1,5	4,5	37,0	50,6	6,4
Voor goed religieus of levensbeschouwelijk onderricht heeft men een voorganger, leraar, leider etc. nodig	6,0	27,4	35,8	19,5	11,3
De Waarheid is universeel ongeacht welke religie of levensbeschouwing daarnaar verwijst	13,7	37,7	17,6	10,4	20,6

N=4155, antwoorden in percentages

Relatief de grootste groep is het erover eens dat religie, levensbeschouwing en/of spiritualiteit iets is dat met name individueel beleeft wordt. Omgerekend ruim zes op de tien Nederlanders is het hier mee eens tot helemaal mee eens. De stelling dat religie iets is dat alleen op een heilige plek kan worden beleefd, krijgt relatief het minste bijval van de deelnemers. Omgerekend acht op de tien Nederlanders is het hier niet tot helemaal niet mee eens.

Bijna de helft van de ondervraagden is het ermee eens dat een bepaalde religie of levensbeschouwing bij je past en dat je dit moet zoeken in wijsheid en ideeën van verschillende tradities. Ook de stelling dat 'De Waarheid' universeel is, ongeacht welke religie of levensbeschouwing daarnaar verwijst, wordt door ongeveer de helft van de ondervraagden gesteund. Ruimte voor twijfel over religie en levensbeschouwing lijkt er zeker te bestaan. Meer dan de helft is het niet eens met de stelling dat bij echt geloof geen twijfel bestaat.

De antwoorden op de verschillende stellingen komen overeen met het beeld dat de laatste jaren in meerdere onderzoeken naar voren is gekomen. Er is sprake van ontkerkelijking, maar dat betekent niet dat er minder plek is voor religie, levensbeschouwing of spiritualiteit. Het aantal mensen dat invulling geeft aan individuele religie lijkt toe te nemen. Sommige mensen laten zich inspireren door facetten uit het traditionele kerkelijk aanbod, maar velen kiezen op basis van het verbreedde aanbod voor een combinatie van verschillende religies of levensbeschouwingen.

3.4 Beleving religie en levensbeschouwing op een heilige plek

De respondenten is gevraagd hoe vaak zij bijvoorbeeld een kerk, moskee of tempel bezoeken. In onderstaande tabel zijn de antwoorden weergegeven in percentages.

	Dagelijks	Enkele keren per week	2-3 keer per maand	1 keer per maand of minder	Nooit
Bezoeken van een kerk	,3	13,6	17,2	39,0	30,0
Bezoeken van een moskee	,1	,3	,4	2,1	97,1
Bezoeken van een tempel	,1	0,0	0,0	1,8	98,1
Bezoeken van een synagoge	-	-	0,1	1,1	98,8
Bezoeken van een meditatiecentrum	0,1	0,1	0,4	4,4	95,1
Deelnemen aan een informele bijeenkomst met gelijkgestemden	0,1	2,1	7,1	19,0	71,7
Andere bijeenkomst, namelijk:	-	0,7	3,8	11,5	84,0

N=4155, antwoorden in percentages

Net als in de vorige paragraaf, blijkt ook uit bovenstaande cijfers dat de beleving van religie en levensbeschouwing niet zozeer op een heilige plek plaats te hoeven vinden. Slechts enkel het bezoeken van een kerk wordt regelmatig door een aanzienlijke groep gedaan. Iets meer dan 30% van de Nederlanders boven de 18 jaar die hebben aangegeven affiniteit met een religieuze of levensbeschouwelijke stromingen te hebben, bezoeken meerdere keren per maand een kerk. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 2,2 miljoen mensen. Het deelnemen aan informele bijeenkomsten met gelijkgestemden

voor beleving van religie of levensbeschouwing wordt door ruim 9% gedaan. Tempels of synagogen en andere heilige plaatsen worden door relatief veel kleinere groepen bezocht.

In totaal bezoekt 5% wel eens een meditatiecentrum. Omgerekend komt dit neer op iets meer dan 350.000 mensen. Opgemerkt dient te worden dat de slechts een klein aantal regelmatig een meditatiecentrum bezoekt. Relatief de grootste groep doet dit 1 keer per maand of minder.

3.5 Beleving religie of levensbeschouwing op andere manieren

Naast het bezoeken van een kerk, tempel, moskee, etc. kan men religie of levensbeschouwing ook op andere manieren beleven. Te denken valt aan bijvoorbeeld bidden, mediteren of het uitvoeren van bepaalde ceremoniën.

	Dagelijks	Enkele keren per week	2-3 keer per maand	1 keer per maand of minder	Nooit
Bidden	38,7	10,1	7,3	15,8	28,2
Mediteren	5,7	5,8	5,5	10,9	72,2
Chanten	,6	,3	,8	2,6	95,7
Reciteren van teksten	1,5	1,6	2,1	4,8	90,0
Uitvoeren van (andere) rituelen, ceremoniën en/of ritten vanuit uw religie of levensbeschouwing	3,0	1,3	3,0	14,1	78,7

N=2332, antwoorden in percentages

Bidden wordt door veruit de grootste groep gebezigd. Meer dan de helft van de ondervraagden die heeft aangegeven affiniteit te hebben met een religie of levensbeschouwelijke stroming geeft aan regelmatig⁹ te bidden. Op de tweede plaats in dit verband komt het mediteren. 17% geeft aan regelmatig te mediteren. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 10% van alle Nederlanders van 18 jaar en ouder, dat is gelijk aan meer dan 1,2 miljoen personen.

⁹ 2 tot 3 keer per maand of vaker.

4 Boeddhisme in Nederland: Perceptie en beleving

Dit hoofdstuk richt zich op aspecten die direct te maken hebben met het gedrag en beleving rondom boeddhisme. Wat is boeddhisme volgens de Nederlanders van 18 jaar en ouder, wat is hun perceptie van het boeddhisme en in welke mate houdt men zich bezig met persoonlijke groei en zingeving?

4.1 Wat is boeddhisme?

De deelnemers aan het onderzoek is gevraagd in enkele woorden aan te geven wat het boeddhisme volgens hen inhoudt. Bijna de helft (44%) geeft aan te weten wat het boeddhisme inhoudt. De gegeven antwoorden lopen uiteen, maar in de omschrijvingen worden vaak de volgende termen gebruikt:

- Leven;
- Boeddha;
- Geloof/geloven;
- Rust;
- Jezelf;
- Leer;
- Goed.

Men geeft relatief het vaakst aan dat het boeddhisme betekent dat men leeft of (geloofd in) volgens de leer van Boeddha: *'leven volgens de leer van boeddha'*, *'Geloven in boeddha'* of zelfs *'het aanbidden van boeddha'*. Door een relatief groot aantal wordt ook het geloven in meerdere goden genoemd of het geloven in reïncarnatie. Door veel deelnemers wordt het 'eigen individu' (jezelf) gebruikt in de beschrijving van het boeddhisme. In dit verband heeft men het vaak over *'Geloven in jezelf'* of *'Rust zoeken in jezelf'*, *'Vrede met jezelf'*, maar ook over persoonlijke ontwikkeling; *'het ontwikkelen van je geest ten bate van jezelf en het mensdom'*. Veel van de gegeven betekenissen hebben een positieve connotatie. Relatief vaak spreekt men in de omschrijvingen van *'geloof in het goede van de mens'*, of over het *'goed doen voor anderen'*. Op de volgende pagina staan zijn de veel gebruikte termen grafisch weergegeven.

4.2 Perceptie boeddhisme

Veelal heeft het boeddhisme een positieve beleving. In de open vraag omtrent de betekenis van boeddhisme gebruikt met relatief vaak woorden als tolerant, vredelievend en rust. De deelnemers is een aantal woorden voorgelegd en gevraagd in hoeverre zij deze woorden wel of niet vinden passen bij het boeddhisme.

De vier termen die gemiddeld het meest passen bij het boeddhisme zijn:

- Vredelievend;
- Wijsheid;
- Geduld;
- Rust.

De deelnemers die eerder in het onderzoek hebben aangegeven daadwerkelijk affiniteit met het boeddhisme te hebben, geven dezelfde vier termen als meest passend bij het boeddhisme. Ook de katholieke deelnemers zijn dezelfde mening toebedeeld.

Protestantse deelnemers wijken hierin iets af. Volgens hen horen in plaats van de termen 'vredelievend' en 'wijsheid', 'ceremonies en rituelen' en de term 'reïncarnatie' tot de woorden die gemiddeld het meest passen bij boeddhisme.

De termen die gemiddeld het minst passen bij boeddhisme zijn:

- Navelstaanderij;
- Dogmatisch;
- Exotisch/vreemd;
- Streng.

Wederom zijn met name de protestantse deelnemers iets afwijkend in hun antwoord. Als enige scoort het woord 'vrijheid' volgens hen gemiddeld als minder passend bij het boeddhisme dan volgens ondervraagden van een andere religieuze overtuiging.

In onderstaande tabel zijn alle antwoorden in percentages weergegeven:

	Zeer passend	Tamelijk passend	Niet zo passend	Helemaal niet passend	Weet niet
Tolerant	18,9	28,7	6,4	2,1	43,9
Vriendelijkheid	25,3	32,7	2,4	1,2	38,3
Compassie	13,7	25,0	7,5	1,9	51,9
Dogmatisch	2,7	11,6	17,8	9,8	58,0

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

Rust	31,0	29,9	1,9	1,0	36,2
Zingeving	17,3	29,5	6,4	1,6	45,2
Streng	5,2	16,4	23,0	9,4	45,9
Vredelievend	27,8	30,3	2,3	1,3	38,3
Zweverig	7,3	22,1	19,6	9,3	41,7
Verlichting	17,8	28,0	6,9	2,2	45,1
Meerdere goden	9,0	13,3	13,1	13,0	51,6
Exotisch/vreemd	5,9	21,9	19,1	10,4	42,7
Reïncarnatie	23,9	22,2	4,9	2,3	46,8
Karma	21,7	27,4	4,1	1,4	45,3
Navelstaanderij	2,1	6,8	17,7	17,7	55,6
Vrijheid	12,4	25,7	13,2	3,6	45,1
Duurzaamheid	14,3	28,6	7,5	1,9	47,6
Ceremonies en rituelen	22,8	31,3	5,4	1,5	39,0
Geduld	26,8	30,3	2,5	1,1	39,2
Discipline	19,0	31,2	6,8	1,8	41,2
Wijsheid	25,8	28,9	4,1	1,9	39,3
Vrijgevigheid	15,3	28,3	7,5	1,9	47,0
Deugdzaamheid	14,4	31,3	6,8	1,6	45,8
Energie	15,7	29,1	8,1	2,2	44,9
In vreugde meeleven met anderen	17,6	29,4	7,2	1,8	44,1
Gelijkmoedigheid	16,4	31,0	5,2	1,6	45,9

N=4155, antwoorden in percentages

4.3 Spiritualiteit, persoonlijke groei en zingeving

Naast het bijwonen van diensten in kerk, moskee, tempel, synagoge meditatiecentrum of een informeel samenzijn en bijvoorbeeld bidden, gebeurt er in Nederland veel dat misschien minder voor de hand ligt als het gaat over religie en levensbeschouwing. Zo zijn er talloze activiteiten te noemen die meer gericht zijn op persoonlijke groei en zingeving. De respondenten is gevraagd in hoeverre zij zich bezighouden met bijvoorbeeld meditatie, yoga, in retraite gaan, een spirituele cursus volgen, etc.:

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

	Regelmatig	Af en toe	Heb ik 1 keer gedaan	Nog niet, (misschien) wel van plan	Nooit en ook niet van plan	Weet niet
Meditatie (zoals bijvoorbeeld ademhalingsmeditatie, Zazen of Zenmeditatie, Metta-meditatie, Samatha-meditatie, Vipassana-meditatie, Mantra-meditatie)	1,9	4,6	3,6	10,5	77,3	2,1
Mantra's zingen in groepsverband	,4	1,2	1,6	3,6	91,1	2,2
In retraite bij bijvoorbeeld boeddhistische leraar, klooster, tempel	,3	,6	1,6	9,9	85,2	2,4
Mindfulness, bijvoorbeeld bedrijfscursus, maar ook privé	,2	,6	1,1	9,6	85,7	2,8
(Tibetaanse) Yoga	1,4	3,4	3,4	13,7	75,6	2,6
Reis/vakantie met spiritueel doel	,2	1,6	2,0	12,8	80,7	2,6
Een lezing over spirituele thema's	,7	4,7	3,2	12,6	75,9	2,7
Andere cursus/workshop gericht op spiritualiteit	,5	3,7	3,2	14,7	74,4	3,4

Met name meditatie wordt door relatief de meeste Nederlanders gedaan uit bovengenoemde activiteiten. Bijna 2% geeft aan regelmatig te mediteren. Dit komt neer op bijna 240.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Zo'n 4,6% geeft aan af en toe te mediteren, wat neerkomt op bijna 580.000 Nederlanders. Andere relatief populaire activiteiten in dit verband zijn het volgen van lezingen over spirituele thema's en het uitoefenen van (Tibetaanse) Yoga. Ten slotte geven relatief veel respondenten (bijna 15%) aan van plan te zijn eens een andere cursus of workshop te gaan volgen gericht op spiritualiteit. Omgerekend komt dit neer op bijna 2 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder. Ook voor veel van de andere genoemde activiteiten geven vaak rond de 13% van de respondenten aan van plan te zijn zich hier ooit mee bezig te willen gaan houden. Uiteraard is er een verschil tussen 'het van plan zijn' en het daadwerkelijk uitvoeren van een activiteit gericht op persoonlijke zingeving en groei. Maar uit bovenstaande cijfers blijkt dat er een aanzienlijke groep is, die geïnteresseerd is in spiritualiteit in het algemeen.

4.4 Bezit Boeddhabeeld & spirituele waarde

Tegenwoordig zijn Boeddhabeelden op zeer veel plaatsen verkrijgbaar, van spirituele winkels tot de Blokker en zelfs ook bij tuincentra zijn Boeddhabeelden te koop. Het hebben van een Boeddhabeeld is blijkbaar erg populair. De deelnemers aan het onderzoek is gevraagd of zij in het bezit zijn van één (of meerdere) Boeddhabeeld(en)?

Bezit Boeddhabeeld?	%	Absoluut X 1.000
Ja	24,1	3.037
Nee	72,9	9.186
Totaal	100,0	12.601

Deze vraag is gesteld aan alle respondenten, N=4155

De tabel toont aan dat het bezit van een Boeddhabeeld in Nederland inderdaad zeer populair is. Bijna een kwart van de Nederlanders van 18 jaar en ouder heeft één of meerdere Boeddhabeelden. Omgerekend komt dit neer op ongeveer 3 miljoen mensen. Het bezit van een Boeddhabeeld is echter niet alleszeggend over de mate van beleving van het boeddhisme. De vraag is voor hoeveel personen dit beeld meer is dan decoratie alleen? Daarom is aan de bezitters van Boeddhabeelden gevraagd of zij hier spirituele (of religieuze) waarde aan hechten?

Spirituele waarde Boeddhabeeld	%	Absoluut X 1.000
Veel tot enige spirituele waarde	63,4	1.902
Geen spirituele waarde	35,6	1.068
Weet niet	1,0	29
Totaal	100	2.999

Deze vraag is gesteld aan respondenten die hebben aangegeven in het bezit te zijn van een Boeddhabeeld, N=989

Bijna tweederde van de ondervraagden hecht spirituele waarde aan het Boeddhabeeld dat zij bezitten. Omgerekend komt dit neer op meer dan 1,9 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder.

4.5 Boeddhistische stromingen

Aan de respondenten, die hebben aangegeven affiniteit te hebben met het boeddhisme, is gevraagd met welke boeddhistische stroming zij zich het meest identificeren. Circa 38% van deze groep geeft aan dit niet te weten, veelal omdat de affiniteit met het boeddhisme niet zo ver gaat, dat men zich met een bepaalde stroming kan identificeren. Voor 61% ligt dit heel anders. Omgerekend circa 516.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder geven aan zich boeddhist te voelen en zich al dan niet te identificeren met een bepaalde stroming.

De verdeling naar stroming is als volgt:

Stroming	%	Absoluut X1.000
Theravada boeddhisme	0,7%	6
Mahayana (Zen) boeddhisme	11,1%	94
Tibetaans boeddhisme	23,7%	200
Andere boeddhistische stroming	0,7%	6
Voel me boeddhist, maar identificeer me niet met een bepaalde stroming	24,7%	210
Weet niet	38,4%	325
Geen antwoord	0,7%	6
Totaal	100,00%	847

Tabel 1.1 Deze vraag is gesteld aan alle respondenten die hebben aangegeven daadwerkelijke affiniteit met het boeddhisme te hebben. N=278

Het Tibetaans boeddhisme blijkt momenteel in Nederland de meest populaire boeddhistische stroming te zijn. Omgerekend circa 200.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder identificeert zich met het Tibetaans boeddhisme. Het Mahayana (Zen) boeddhisme geniet een aanhang van circa 94.000 Nederlanders. Slechts een zeer klein aantal deelnemers identificeert zich met het Theravada boeddhisme of andere boeddhistische stromingen. Circa 25% van de respondenten geeft aan zich boeddhist te voelen, maar zich niet te identificeren met een bepaalde stroming. Omgerekend komt dit neer op circa 210.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder.

De groep die zegt affiniteit met het boeddhisme te hebben is tevens gevraagd hoe lang zij zich al met het boeddhisme bezighouden. Uit de gegeven antwoorden blijkt dat relatief veel mensen zijn zich pas de laatste paar jaar zijn gaan bezighouden met het boeddhisme.

De verdeling naar jaren van beoefening is als volgt:

Stroming	%	Absoluut X1.000
Minder dan 1 jaar	21,3%	181
1 t/m 2 jaar	16,2%	138
3 t/m 5 jaar	18,4%	156
6 t/m 10 jaar	9,0%	77
Meer dan 10 jaar	19,1%	162
Weet niet	15,2%	129
Totaal	100,0%	847

Tabel 1.2 Deze vraag is gesteld aan alle respondenten die hebben aangegeven daadwerkelijke affiniteit met het boeddhisme te hebben. N=278

Meer dan 37% geeft aan zich pas één tot en met twee jaar bezig te houden met het boeddhisme. Omgerekend komt dit neer op circa 319.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder. Dit is in verhouding tot de andere perioden vrij hoog. Zo zegt circa 18% zich inmiddels 3 tot en met 5 jaar bezig te houden met het boeddhisme en 9% geeft aan al 6 tot en met 10 jaar beoefenaar te zijn. Kortom, de indruk dat het boeddhisme de laatste jaren aan populariteit en aanhang wint wordt door deze cijfers onderbouwd.

5 Religie en levensbeschouwing en media

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de mate waarin religieuze en levensbeschouwelijke onderwerpen worden gevolgd in de media en welke informatiebronnen men veelal gebruikt als het gaat om religie en levensbeschouwing in het algemeen en specifiek om boeddhisme.

5.1 Informatiebronnen religieuze en levensbeschouwelijke onderwerpen

Naast het bezoeken van een kerk, tempel, moskee, etc. kan men religie of levensbeschouwing ook op andere manieren beleven. Te denken valt aan bijvoorbeeld bidden, mediteren of het uitvoeren van bepaalde ceremoniën, maar ook het vergaren van informatie over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen. De respondenten is gevraagd wat voor hen de belangrijkste drie informatiebronnen zijn in dit verband:

Informatiebron	Antwoord
Religieuze of levensbeschouwelijke instelling of centrum	43%
Kranten	16%
Tijdschriften	10%
Boeken	23%
Gesprekken	31%
Via mijn opvoeding	47%
Via onderwijs dat ik heb genoten	27%
Televisie	21%
Radio	5%
Internet	9%
Reizen	5%
Mijn werk	2%
Anders	5%

Opvoeding speelt een belangrijke rol als het gaat om informatie over religie en levensbeschouwing. Voor bijna de helft (47%) van de ondervraagden is dit één van de drie belangrijkste bronnen. Religieuze instellingen of andere levensbeschouwelijke centra spelen ook een zeer grote rol en staan hierin op de tweede plaats (43%).

Gesprekken in het algemeen en genoten onderwijs spelen ook een grote rol in dit verband.

Boeken en televisie spelen nagenoeg een gelijke rol als informatiebron voor religieuze en levensbeschouwelijke zaken. Voor 23% van de ondervraagden zijn boeken één van de meest belangrijke bronnen voor religie in het algemeen en voor 21% van de ondervraagden is dit de televisie. Internet (9%) en radio (5%) spelen in verhouding een veel kleinere rol als het gaat om algemene informatiebron over religie en levensbeschouwing.

5.2 Informatie over boeddhisme

Informatiebronnen

Alle respondenten is gevraagd of zij wel eens naar informatie zoeken over boeddhisme. 7,3% geeft aan dit wel eens te doen. Omgerekend komt dit neer op meer dan 900.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder. De respondenten is gevraagd waar zij specifiek informatie over boeddhisme zoeken?

Informatiebron	Gebruik
Religieuze of levensbeschouwelijke instelling of centrum	5,0%
Kranten	3,9%
Tijdschriften	16,2%
Boeken	50,3%
Gesprekken	20,0%
Via mijn opvoeding	3,9%
Via onderwijs dat ik heb genoten	1,7%
Televisie	10,8%
Radio	2,4%
Internet	70,8%
Reizen	16,3%
Mijn werk	0,4%
Anders	2,9%

N=298

Hoewel internet een relatief kleine rol speelt voor informatie over religie en levensbeschouwing in het algemeen, ligt dit voor informatie over boeddhisme heel anders. Voor specifieke informatie op het gebied van boeddhisme speelt internet de belangrijkste rol als informatiebron. Veruit de grootste groep mensen (70,8%) die wel eens informatie zoeken over het boeddhisme gebruiken hiervoor het internet. Ook

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

boeken spelen een belangrijke rol als informatiebron voor het boeddhisme. De helft van de ondervraagden die wel eens informatie over het boeddhisme zoeken geven aan hiervoor boeken te gebruiken.

Boeken

Gezien de grote hoeveelheid boeddhistische boeken dat te verkrijgen is, is de deelnemers gevraagd of zij boeken lezen over boeddhisme en of zij enkele titels konden noemen. Er is een verschil tussen interesse voor boeddhisme, of enige interesse voor televisieprogramma's over boeddhisme en daadwerkelijk overgaan tot een actieve manier om informatie te verzamelen over boeddhisme. Het lezen van boeken is hier een voorbeeld van. 3,5% van alle ondervraagden geeft aan boeken te lezen over het boeddhisme. Dit komt overeen met ongeveer 440.000 Nederlanders van 18 jaar en ouder. De meest genoemde boeken zijn:

- Titels van de Dalai Lama, met name: De kunst van het geluk
- Siddhartha (H. Hesse)
- Het Tibetaanse boek van leven en sterven (Sogual Rinpoche)
- Boeddhisme voor beginners (S. de Vries)
- Boeddhisme voor dummies (J. Landaw, S. Bodian)

Tijdschriften

Naast het gebruik van boeken is alle deelnemers gevraagd in hoeverre zij verschillende tijdschriften lezen. De genoemde tijdschriften zijn onder meer geselecteerd op basis van het kwalitatieve onderzoek dat eerder is uitgevoerd. Titels die destijds genoemd werden zijn voorgelegd aan alle deelnemers. De resultaten zijn in percentages in onderstaande tabel weergegeven:

	Regelmatig	Soms	Bijna nooit	Nooit gelezen	Weet niet
Happinez	1,9	5,6	7,3	84,2	1,0
Onkruid	,4	2,4	4,2	91,8	1,1
Mind	1,0	3,4	4,4	90,3	1,0
Flow	,5	1,1	1,3	96,0	1,0
Psychologie	3,0	9,3	10,0	76,9	,9
Yoga	,5	1,4	2,8	94,4	,9
Bres	,1	1,0	2,0	95,9	1,0
Vorm & Leegte	,2	,2	,5	98,1	1,0
Koorddanser	,3	,3	,6	97,7	1,0
Tricycle	,1	,0	,3	98,5	1,0

Shambala Sun	,1	,0	,4	98,4	1,0
--------------	----	----	----	------	-----

N=4155

Met name de tijdschriften Happinez en Psychologie worden door redelijk omvangrijke groepen gelezen. Happinez wordt door 7,5% van de ondervraagden regelmatig tot soms gelezen. Voor het tijdschrift Psychologie geldt dit voor 12,3% van de ondervraagden. Ook het tijdschrift Mind heeft een redelijk aantal lezers. 4,4% van de ondervraagden geeft aan dit tijdschrift wel eens te lezen. Het aantal lezers voor de overige tijdschriften is erg gering. In onderstaande tabellen zijn de verschillen weergegeven tussen de relatief veel gelezen tijdschriften Happinez, Mind en Psychologie. Onder de groep die daadwerkelijk affiniteit met het boeddhisme heeft wordt het tijdschrift Happinez door 32% soms tot regelmatig gelezen, Psychologie door 37,4% en Mind wordt door 15,3% soms tot regelmatig gelezen. Kortom, deze drie tijdschriften worden door mensen met daadwerkelijke affiniteit met het boeddhisme relatief vaker gelezen dan de groep die hier geen affiniteit mee heeft¹⁰.

Happinez	Geen affiniteit boeddhisme	Affiniteit boeddhisme
Regelmatig	1,1%	10,3%
Soms	4,6%	21,7%
Bijna nooit	6,9%	15,2%
Nooit gelezen	86,3%	52,1%
Weet niet	1,1%	,8%
Totaal	100,0%	100,0%

Mind	Geen affiniteit boeddhisme	Affiniteit boeddhisme
Regelmatig	0,6%	3,8%
Soms	2,5%	11,5%
Bijna nooit	4,0%	11,1%
Nooit gelezen	91,8%	73,6%
Weet niet	1,2%	-
Totaal	100,0%	100,0%

¹⁰ Overigens geldt dit ook voor de andere tijdschriften, maar de aantallen zijn hier te laag om er verantwoorde kruistabellen van weer te geven.

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

Psychologie	Geen affiniteit boeddhisme	Affiniteit boeddhisme
Regelmatig	2,1%	10,4%
Soms	9,2%	27,0%
Bijna nooit	10,6%	16,3%
Nooit gelezen	77,3%	45,2%
Weet niet	0,8%	1,1%
Totaal	100,0%	100,0%

Televisie

Alle ondervraagden hebben kunnen aangeven of zij wel eens kijken naar televisieprogramma's over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen:

	Ja	Nee
Religie	31,2%	68,8%
Levensbeschouwelijke onderwerpen	36,1%	63,9%
Spiritualiteit	25,8%	74,2%

De groep die aangeeft wel eens naar religieuze, levensbeschouwelijke of spirituele programma's te kijken is gevraagd naar programmatitels. Veel genoemde programma's zijn:

- Kruispunt;
- Rondon10;
- Nederland zingt;
- Hour of Power;
- Programma's van kerkdiensten;

De programma's lopen echter nogal uiteen. Ook veel genoemde titels zijn:

- Zesde zintuig;
- Char;
- Derek Ogilvie (babyfluisteraar).

In slechts enkele gevallen wordt de Boeddhistische Omroep Stichting of programma's van de BOS genoemd.

Naast het daadwerkelijk kijken naar religieuze of levensbeschouwelijke programma's is gevraagd naar de interesse voor televisie- en radio-uitzendingen over het boeddhisme.

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

Interesse programma's boeddhisme	%	Absoluut x 1.000
Zeer geïnteresseerd	3,1	397
Enigszins geïnteresseerd	16,4	2.068
Niet zo geïnteresseerd	18,9	2.378
Helemaal niet geïnteresseerd	59,6	7.505
Weet niet	2,0	254
Totaal	100,0	12.602

N=4155

Bijna 20% geeft aan zeer tot enigszins geïnteresseerd te zijn in televisie- en/of radio-uitzendingen over het boeddhisme. Omgerekend komt dit neer op bijna 2,5 miljoen Nederlanders van 18 jaar en ouder.

Naast de vraag of men in het algemeen geïnteresseerd is in televisie- en radioprogramma's over boeddhisme is er specifiek gevraagd naar voorbeelden aan de hand van verschillende onderwerpen. De genoemde voorbeelden zijn mede tot stand gekomen aan de hand van het kwalitatieve onderzoek.

	Zeer Geïnteresseerd	Enigszins geïnteresseerd	Niet zo geïnteresseerd	Helemaal niet geïnteresseerd	Weet niet
Documentaires over de inhoud en betekenis van boeddhisme	3,8	18,0	17,7	58,3	2,1
Documentaires over de ontstaans-geschiedenis van Oosterse religies	4,6	23,3	17,3	52,6	2,1
Documentaires over de persoonlijke beleving van religies	4,2	21,4	21,1	51,4	1,8
Documentaires over de persoonlijke beleving van levensbeschouwingen	4,4	23,2	20,2	50,4	1,8
Tijdschrift in TV-vorm zoals Happinez, Mind, Flow of Psychologie	2,8	10,3	17,5	66,3	3,2
Reisprogramma's gericht op religieuze	2,6	14,2	20,4	60,9	1,9

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

reizen					
Reisprogramma's gericht op spirituele reizen	2,6	12,3	19,8	63,4	1,9
Een soort Rondom 10 programma, maar dan over andere religies dan het christendom	4,1	19,1	19,9	54,5	2,5
Jongeren-programma's over religie in het dagelijkse leven	3,2	18,0	20,9	56,0	2,0
Jongeren-programma's over levensbeschouwing in het dagelijkse leven	3,4	19,5	20,8	54,2	2,1
Discussie-programma's vanuit een boeddhistische invalshoek	1,5	8,9	20,7	66,6	2,2
Portretten van bekende mensen met een boeddhistische achtergrond	1,8	11,9	19,9	63,9	2,4
Programma over maatschappelijke actualiteiten vanuit het boeddhisme bekeken	1,9	11,6	19,5	64,6	2,4

N=4155, antwoorden in percentages

Ten eerste dient opgemerkt te worden dat er een relatief grote groep is die helemaal niet geïnteresseerd is in veel van de genoemde programmavoorbeelden. In alle gevallen ligt de groep zonder interesse boven de 50%. Dat neemt echter niet weg dat er nog een behoorlijke groep overblijft die wel interesse heeft in de genoemde programma's.

Programma-ideeën die relatief hoog scoren zijn:

- Documentaires over de inhoud en betekenis van het boeddhisme;
- Documentaires over de ontstaansgeschiedenis van Oosterse religies;
- Documentaires over de persoonlijke beleving van religies en levensbeschouwelijke stromingen;
- Een soort Rondom 10 programma over andere religies dan het christendom;
- Jongerenprogramma's over religie en levensbeschouwelijke stromingen in het dagelijks leven.

5.3 Bekendheid met BOS en andere 39f-omroepen

Aan de ondervraagden zijn alle 39f-omroepen en de grotere religieuze omroepen voorgelegd met de vraag in hoeverre men bekend is met de omroep en of men al dan niet naar televisieprogramma's van de betreffende omroep kijkt.

	Ja, ken deze omroep en kijk wel eens naar hun televisieprogramma's	Ja, ken deze omroep maar kijk (bijna) nooit naar hun televisieprogramma's	Nee, ken deze omroep niet	Weet niet
BOS, Boeddhistische Omroep Stichting	2,8	11,5	84,1	1,6
HUMAN, Humanistische Omroep	10,8	40,0	47,6	1,6
IKON, Interkerkelijke Omroep Nederland	25,9	53,4	19,7	1,0
JO, Joodse Omroep	3,3	14,0	81,1	1,6
NIO, Nederlandse Islamitische Omroep	2,1	15,3	80,9	1,7
NMO, Nederlandse Moslim Omroep	3,5	20,7	74,1	1,7
OHM, Organisatie Hindoe Media	3,2	13,6	81,6	1,5
RKK, Rooms-Katholiek Kerkgenootschap	15,6	44,0	39,3	1,1
ZvK, Zentijd voor Kerken	7,7	22,9	67,6	1,8
EO, Evangelische Omroep	54,4	39,3	4,8	0,7
KRO, Katholieke Radio Omroep	61,0	30,1	8,0	,9
NCRV, Nederlandse Christelijke Radio Vereniging	60,7	29,9	8,4	1,0

N=4155

De BOS is onder de deelnemers relatief het minst bekend. 84% geeft aan deze omroep niet te kennen. Ook de Joodse Omroep, de Organisatie Hindoe Media en de Nederlands Islamitische Omroep zijn relatief onbekend. Opvallend is dat de Humanistische omroep een stuk bekender is dan de BOS, terwijl uit voorgaande cijfers blijkt, dat er juist tussen deze twee groepen nogal een overlap is wat betreft affiniteit (zie pag. 16). Wellicht heeft het gunstigere uitzendtijdstip van de programma's van de HUMAN hier iets mee te maken, maar dat valt met de resultaten van dit onderzoek niet te valideren.

Van alle 39f-omroepen is de IKON relatief het meest bekend en wordt er ook het vaakst naar programma's van deze omroep gekeken. De ondervraagden zijn met de omroepen EO, KRO en NCRV over het algemeen veel meer bekend dan de 39f-omroepen. Slechts een klein aantal deelnemers geeft aan deze omroepen niet te kennen.

5.4 Publieke omroep en religieuze programma's

De deelnemers is gevraagd te reageren op een aantal stellingen omtrent de ruimte voor religie en levensbeschouwelijke stromingen bij de publieke omroep.

	Helemaal mee eens	Enigszins mee eens	Niet zo mee eens	Helemaal niet mee eens	Weet niet
De publieke omroep moet aan alle religies of levensbeschouwingen evenveel ruimte geven op televisie, radio en internet	13,1	29,7	26,2	20,7	10,3
Het is de taak van de publieke omroep zendtijd te garanderen voor alle grotere religies en levensbeschouwingen	11,1	30,0	27,6	21,0	10,3
Het is de taak van de publieke omroep speciale aandacht te geven aan niet-westerse religies en levensbeschouwingen	5,7	24,4	32,5	26,8	10,6
Religies of levensbeschouwingen horen thuis bij de publieke omroep	16,9	35,6	20,4	16,5	10,6
Er zou in de avonduren meer tijd moeten zijn voor religieuze of levensbeschouwelijke programma's	5,8	18,6	36,8	28,8	9,9

Volgens meer dan de helft van de ondervraagden horen religieuze of levensbeschouwelijke stromingen thuis bij de publieke omroep. Ruim 40% is het eens met de stelling dat aan alle religies en levensbeschouwingen evenveel ruimte moet worden gegeven op televisie, radio en internet. Volgens een groep van ongeveer dezelfde omvang is het zelfs de taak om zendtijd te garanderen voor de grotere religies en levensbeschouwingen. Volgens zes op de tien ondervraagden is het echter niet de taak van de publieke omroep om aan niet-westerse religies en levensbeschouwingen speciale aandacht te geven. Ten slotte is relatief de grootste groep (ruim 65%) van mening dat er in de avond niet meer tijd voor religieuze of levensbeschouwelijke programma's zou moeten zijn.

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

Bijlage

Vragenlijst

1. In Nederland zijn de volgende religieuze en levensbeschouwelijke stromingen te onderscheiden. Welke van deze stromingen biedt u op dit moment persoonlijk de meeste inspiratie en richting?

1. Boeddhisme
2. Hindoeïsme
3. Humanisme
4. Islam
5. Jodendom
6. Katholicisme
7. Protestantisme
8. Anders, namelijk:

9. Niet religieus/levensbeschouwelijk ingesteld [ga naar vraag 3a]

2. Welke van deze stromingen biedt u **naast** bovengenoemde keuze persoonlijk de meeste inspiratie en richting (dus komt op de tweede plaats)?

1. Boeddhisme
2. Hindoeïsme
3. Humanisme
4. Islam
5. Jodendom
6. Katholicisme
7. Protestantisme
8. Anders, namelijk:
9. geen tweede stroming

3a. Welke uitspraak komt het meest overeen met uw eigen overtuiging?

1. Er is een God (of meerdere Goden) die zich met ieder mens persoonlijk bezighoudt(en)
2. Er moet iets zijn als een hogere macht die het leven beheerst

3. Ik weet niet of er een God of hogere macht bestaat [ga naar 4]
4. Er bestaat geen God of hogere macht [ga naar 4]

[Indien antwoord 1 of 2 bij vraag 3a]

3b. Kunt u in enkele kernwoorden aangeven wat deze overtuiging voor u inhoudt? [open, niet verplicht]

- (open)
- Weet niet

4. Bent u aangesloten bij een kerkgenootschap of andere religieuze of levensbeschouwelijke groepering?

1. Ja
2. Nee (ga naar 7)

Indien vraag 4=1

5. Welk kerkgenootschap, òf religieuze of levensbeschouwelijke groepering is dat?

1. Boeddhisme
2. Hindoeïsme
3. Humanisme
4. Islam
5. Jodendom
6. Rooms-Katholieke kerk
7. Protestantse kerk
8. Anders, namelijk...

Indien vraag 4=1

6. In welke mate voelt u zich verbonden met uw kerk of religieuze of levensbeschouwelijke groepering?

1. Zeer sterk
2. Tamelijk sterk
3. Matig
4. In het geheel niet

7a. Gelooft u in een leven na de dood?

1. Ja

2. Nee [ga naar 8]
3. Weet niet [ga naar 8]

7b. Wat houdt volgens u het leven na de dood in?
(meerdere antwoorden mogelijk)

1. De Hemel
2. De Hel
3. Een latere terugkeer op aarde als mens
4. Reïncarnatie
5. Verrijzenis/opstanding
6. Voortleven in de herinnering
7. Voortbestaan van geest of ziel
8. Weerzien van familie/dierbaren
9. Anders, namelijk:...
10. weet niet

[Indien bij vraag 1, niet 9 als antwoord]

8. Laat u zich bij beslissingen of in uw gedrag wel eens beïnvloeden door uw religie of levensbeschouwing?

1. Ja, regelmatig
2. Ja, soms
3. Zelden
4. Nooit
5. Weet niet

[Indien bij vraag 1, niet 9 als antwoord]

Dan volgen nu enkele algemene vragen over het belang van religie of levensbeschouwing in uw leven.

9. Hoe belangrijk is religie of levensbeschouwing voor u:

	Heel belangrijk	Enigszins belangrijk	Niet zo belangrijk	Helemaal niet belangrijk	Weet niet
1. voor een leefbare samenleving					
2. bij nationale herdenkingen					
3. bij het herdenken van dierbaren					
4. bij rampen (natuurrampen, aanslagen, etc.)					

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

5. bij nationale feestdagen					
6. bij levensmomenten als geboorte, huwelijk en overlijden					
7. als bron voor uw persoonlijke ethiek, waarden en normen					
8. in momenten van persoonlijke nood					
9. in het nastreven van persoonlijke groei en geluk					
10. voor een gezonde relatie met uw (eventuele) partner					
11. voor een goed functionerend gezinsleven en bij het opvoeden van (uw) kind(eren)					
12. voor het samenzijn met gelijkgestemden					
13. als bron voor persoonlijke zin- en betekenisgeving					

10. In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende uitspraken?

	Helemaal mee eens	Mee eens	Niet mee eens	Helemaal niet mee eens	Weet niet
1. Ik identificeer mij met een bepaalde religie of levensbeschouwing en sta daar volledig achter					
2. Het overdenken van de zin of betekenis van het bestaan is tijdverspilling					
3. De plaats van religie en spiritualiteit voor zin- en betekenisgeving zal uiteindelijk worden vervangen door de wetenschap					
4. Bij echt geloof past geen twijfel					
5. Religie, levensbeschouwing en/of spiritualiteit is iets dat je individueel beleeft					
6. Ik geloof wel dat er iets is, maar ik kan of wil het niet					

benoemen					
7. Religie, levensbeschouwing en/of spiritualiteit hoort alleen thuis in de privésfeer					
8. De religie of levensbeschouwing die bij je past moet je zoeken in de wijsheid en ideeën van allerlei tradities, religies en levensbeschouwingen					
9. Religie kun je alleen beleven in de kerk/moskee/tempel/synagoge of andere heilige plek					
10. Voor goed religieus of levensbeschouwelijk onderricht heeft men een voorganger, leraar, leider etc. nodig					
11. De Waarheid is universeel ongeacht welke religie of levensbeschouwing daarnaar verwijst					

[Indien bij vraag 1, niet 9 als antwoord]

11a. Veel mensen beleven een belangrijk deel van hun religie of levensbeschouwing in bijvoorbeeld een kerk, moskee, tempel, synagoge, meditatiecentrum of komen op een andere (eventueel informele) manier samen om hun religie of levensbeschouwing uit te oefenen. Kunt u aangeven wat u in dit verband doet en hoe vaak u dat doet?

	Dagelijks	Enkele keren per week	2-3 keer per maand	1 keer per maand of minder	Nooit
1. Bezoeken van een kerk					
2. Bezoeken van een moskee					
3. Bezoeken van een tempel					
4. Bezoeken van een synagoge					
5. Bezoeken van een meditatiecentrum					

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

6. Deelnemen aan een informele bijeenkomst met gelijkgestemden					
7. Andere bijeenkomst, namelijk:					

[Indien bij vraag 1, niet 9 als antwoord]

11b. Religie of levensbeschouwing kan op verschillende manieren worden beleefd. Naast bijvoorbeeld het bijwonen van diensten in kerk, moskee, tempel of synagoge worden ook andere activiteiten beoefend voor de beleving van religie of levensbeschouwing. Kunt u aangeven wat u in dit verband doet en hoe vaak u dat doet?

	Dagelijks	Enkele keren per week	2-3 keer per maand	1 keer per maand of minder	Nooit
1. ik lees kranten(artikelen) over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen					
2. ik lees tijdschriften over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen					
3. ik lees boeken over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen					
4. ik kijk naar televisieprogramma's over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen					
5. ik luister naar radioprogramma's (cd's, podcasts, etc.) over religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen					
6. ik praat over religie of levensbeschouwelijke					

onderwerpen met anderen (face to face, maar ook bijvoorbeeld op internet)					
7. ik surf op internet op zoek naar religieuze of levensbeschouwelijke onderwerpen					
8. Bidden					
9. Mediteren					
10. Chanten					
11. Reciteren van teksten					
12. Uitvoeren van (andere) rituelen, ceremoniën en/of riten vanuit uw religie of levensbeschouwing					

12a. Naast het bijwonen van diensten in kerk, moskee, tempel, synagoge meditatiecentrum of een informeel samenzijn, bidden, etc, gebeurt er in Nederland veel dat misschien minder voor de hand ligt als het gaat over religie en levensbeschouwing. Zo zijn er talloze activiteiten te noemen die meer gericht zijn op persoonlijke groei en zingeving.

Heeft u de afgelopen 5 jaar wel eens deelgenomen aan bijvoorbeeld een cursus Mindfulness Based Stress Reduction (MBSR), een workshop 'The Work of Byron Katie', een workshop 'The Secret', een cursus Reiki leren, 'een cursus in wonderen', of aan vergelijkbare activiteiten deelgenomen?

1. Ja, namelijk: [open]
2. Nee

12b. Doet u of heeft u wel eens deelgenomen aan een van de volgende activiteiten? En zo ja, hoe vaak?

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

	Regelmatig	Af en toe	Heb ik 1 keer gedaan	Nog niet, (misschien) wel van plan	Nooit en ook niet van plan	Weet niet
1. Meditatie (zoals bijvoorbeeld ademhalingsmeditatie, Zazen of Zenmeditatie, Metta-meditatie, Samatha-meditatie, Vipassana-meditatie, Mantra-meditatie)						
2. Mantra's zingen in groepsverband						
3. In retraite bij bijvoorbeeld boeddhistische leraar, klooster, tempel						
4. Mindfulness, bijvoorbeeld bedrijfscursus, maar ook privé						
5. (Tibetaanse) Yoga						
6. Reis/vakantie met spiritueel doel						
7. Een lezing over spirituele thema's						
8. Andere cursus/workshop gericht op spiritualiteit						

13. Kunt u in enkele woorden omschrijven wat het boeddhisme volgens u inhoudt?

1. (open vraag)
2. Weet niet

14 . In welke mate vindt u de volgende woorden wel of niet passen bij het boeddhisme?

	Ze er passend	Tamelijk passend	Niet zo passend	Helemaal niet passend	Weet niet
1. Tolerant					
2. Vriendelijkheid					
3. Compassie					
4. Dogmatisch					
5. Rust					
6. Zingeving					
7. Streng					
8. Vredelievend					
9. Zweverig					
10. Verlichting					
11. Meerdere goden					
12. Exotisch/vreemd					
13. Reïncarnatie					
14. Karma					
15. Navelstaanderij					
16. Vrijheid					
17. Duurzaamheid					
18. Ceremonies en rituelen					
19. Geduld					
20. Discipline					
21. Wijsheid					
22. Vrijgevigheid					
23. Deugdzaamheid					
24. Energie					
25. In vreugde meeleven met					

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

anderen					
26. Gelijkmoedigheid					

15a. Bent u in het bezit van één (of meerdere) Boeddhabeeld(en)?

1. Ja
2. Nee (ga naar 16)

15b. In welke mate hecht u religieuze of spirituele waarde aan deze Boeddha('s)?

1. Zeer veel
2. Tamelijk veel
3. Niet zo veel
4. Helemaal niet
5. Weet niet

[Vraag 16 en 17 Indien aangegeven boeddhist te zijn (vraag 1 of 2)]

16. Met welke van de volgende boeddhistische stromingen identificeert u zich het meest?

1. Theravada boeddhisme
2. Mahayana (Zen) boeddhisme
3. Tibetaans boeddhisme
4. Andere boeddhistische stroming, namelijk:
5. Voel me boeddhist, maar identificeer me niet met een bepaalde stroming
6. Weet niet, omdat:

17. Hoe lang houdt u zich al bezig met het boeddhisme?

1. Minder dan 1 jaar
2. 1 t/m 2 jaar
3. 3 t/m 5 jaar
4. 6 t/m 10 jaar
5. Meer dan 10 jaar
6. weet niet

[Indien bij vraag 1, niet 9 als antwoord]

18. Wat zijn voor u de belangrijkste informatiebronnen over religieuze of levensbeschouwelijke zaken? (maximaal 3 antwoorden mogelijk)

1. Religieuze of levensbeschouwelijke instelling of centrum zoals de kerk, tempel, moskee of synagoge
2. Kranten

3. Tijdschriften
4. Boeken
5. Gesprekken
6. Mijn opvoeding
7. Onderwijs dat ik heb genoten
8. Televisie
9. Radio
10. Internet
11. Reizen
12. Mijn werk
13. Anders, namelijk:
14. Geen van allen

19. Leest u de volgende tijdschriften? En zo ja, hoe vaak?

	Regelmatig	Soms	Bijna nooit	Nooit gelezen	Weet niet
1. Happinez					
2. Onkruid					
3. Mind					
4. Flow					
5. Psychologie					
6. Yoga					
7. Bres					
8. Vorm & Leegte					
9. Koorddanser					
10. Tricycle					
11. Shambala Sun					

20a. Zoekt u wel eens naar informatie over boeddhisme?

1. Ja
2. Nee [ga naar 21]

20b. Waar zoekt u deze informatie? (maximaal 3 antwoorden mogelijk)

1. Religieuze of levensbeschouwelijke instelling of centrum
2. Kranten
3. Tijdschriften
4. Boeken
5. Gesprekken

6. Via mijn opvoeding
7. Via onderwijs dat ik heb genoten
8. Televisie
9. Radio
10. Internet
11. Reizen
12. Mijn werk
13. Anders, namelijk:

21. Leest u wel eens boeken over boeddhisme? Zo ja, kunt u (maximaal 3) titels noemen?

1. (open vraag)
2. Nee

22a. Kijkt u wel eens naar televisieprogramma's over:

	Ja [ga naar 22b]	Nee [ga naar 23]
Religie		
Levensbeschouwelijke onderwerpen		
Spiritualiteit		

22b. Wilt u opschrijven welke programma's dit zijn? [open]

23. Kunt u aangeven in welke mate u geïnteresseerd bent in televisie- en radio-uitzendingen over:

	Zeer geïnteresseerd	Enigszins geïnteresseerd	Niet zo geïnteresseerd	Helemaal niet geïnteresseerd	Weet niet
1. Boeddhisme					
2. Hindoeïsme					
3. Humanisme					
4. Islam					
5. Jodendom					
6. Katholicisme					
7. Protestantisme					

24. Hierna gaan we meer in detail in op de inhoud van televisieprogramma's op religieus of levensbeschouwelijk gebied. In welke mate bent u geïnteresseerd in:

	Zeer Geïnteresseerd	Enigszins geïnteresseerd	Niet zo geïnteresseerd	Helemaal niet geïnteresseerd	Weet niet
1. Documentaires over de inhoud en betekenis van boeddhisme					
2. Documentaires over de ontstaans-geschiedenis van Oosterse religies					
3. Documentaires over de persoonlijke beleving van religies					
4. Documentaires over de persoonlijke beleving van levensbeschouwingen					
5. Tijdschrift in TV-vorm zoals Happinez, Mind, Flow of Psychologie					
6. Reisprogramma's gericht op religieuze reizen					
7. Reisprogramma's gericht op spirituele reizen					
8. Een soort Rondom 10 programma, maar dan over andere religies dan het Christendom					
9. Jongeren-programma's over religie in het dagelijkse leven					
10. Jongeren-programma's over levensbeschouwing in het dagelijkse leven					
11. Discussieprogramma's vanuit een boeddhistische invalshoek					
12. Portretten van bekende mensen met een boeddhistische					

achtergrond					
13. Programma over maatschappelijke actualiteiten vanuit het boeddhisme bekeken					

25. Welke religieuze of levensbeschouwelijke omroepen kent u?

- (open)
- Weet niet

26. Kent u de volgende omroepen en kijkt u wel eens naar hun televisieprogramma's?

	Ja, ken deze omroep en kijk wel eens naar hun televisieprogramma's	Ja, ken deze omroep maar kijk (bijna) nooit naar hun televisieprogramma's	Nee, ken deze omroep niet	Weet niet
1. BOS, Boeddhistische Omroep Stichting				
2. HUMAN, Humanistische Omroep				
3. IKON, Interkerkelijke Omroep Nederland				
4. JO, Joodse Omroep				
5. NIO, Nederlandse Islamitische Omroep				
6. NMO, Nederlandse Moslim Omroep				
7. OHM, Organisatie Hindoe Media				
8. RKK, Rooms-Katholiek Kerkgenootschap				
9. ZvK, Zendtijd voor Kerken				
10. EO, Evangelische Omroep				

Resultaten Enquête Boeddhisme in Nederland

11. KRO, Katholieke Radio Omroep				
12. NCRV, Nederlandse Christelijke Radio Vereniging				

27. De laatste vraag gaat over de publieke omroep.

De publieke omroep bestaat uit de volgende onderdelen:

- tv-zenders Nederland 1, 2, 3 en Z@ppelin
- digitale themakanalen zoals Humor TV en 3VOOR12
- radiozenders Radio 1 tot en met Radio 6, FunX
- www.omroep.nl en de websites die daar onder vallen
- alle omroeporganisaties

In welke mate bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?

	Helemaal mee eens	Enigszins mee eens	Niet zo mee eens	Helemaal niet mee eens	Weet niet
1. De publieke omroep moet aan alle religies of levensbeschouwingen evenveel ruimte geven op televisie, radio en internet					
2. Het is de taak van de publieke omroep zendtijd te garanderen voor alle grotere religies en levensbeschouwingen					
3. Het is de taak van de publieke omroep speciale aandacht te geven aan niet-Westerse religies en levensbeschouwingen					
4. Religies of levensbeschouwingen horen thuis bij de publieke omroep					
5. Er zou in de avonduren meer tijd moeten zijn voor religieuze of levensbeschouwelijke programma's					

